

## על רוח הקודש בימי הביניים

(ער זמנו של הרמב"ם)

מאת

אברהם יהושע השיל

### א. השראת רוח הקודש בזמן הזה.

מקובל ומוסכם הרבה אצל חז"ל וגם בימי הביניים שמשמחו חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקודש מִישראל.<sup>2</sup> אמנם כלל זה לא נעל את הרלת בפני אלה ששאפו להשראת רוח הקודש.<sup>3</sup> לא גזרו החכמים לאמר: מנעו עצמכם מן הנבואה. והפה שהכריזו על הפסקת הנבואה הוא הפה שהעיד כי לא נשבת כל חזון: פסקה רוח הקודש ואף על פי כן היו משמיעים להם בבת קול.<sup>4</sup> ובת קול היא, מין ממני

1 רב סעדיה, ספר הגלוי, א'; הכוזרי א', פ"ז; ג', ל"ט; שירת ישראל, ג'ב; מנחת המנחה, 44; חובות הלבנות, הקדמת המהרש"ם, הקבלה, הוצ' נויבאור, *Medieval Jewish Chronicles* (=MJC), I, 51; קצור זכר צדיק, שם 88; עולם קטן, הוצ' הארואויץ, 21; ספר מצות גדול, הקדמה; יחסין, הוצ' פיליפובסקי, 12; עקרים ג', י"א; אברבנאל לפרה נבוכים ח"ב, פליב; השוה דברי הקראי סלמן בן ירוחם, פלחמות ד', 43; ואין רוח'ק בניגור. על הסבות שגרמו להסתלקות הנבואה השוה מאמרי, ההאמין הרסבים שוכה לנובאה? בספר היובל לכבוד ר' לוי נינצבורג, ח"א, קע"ד, 92. על מה שנאמר שם יש להוסיף שבהתאם לרבריו חז"ל, אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבדו נדרים ב"ב, ב"ז, היו אלה שסברו שהנבואה פסקה מישראל לא מפני שהדרות לא היו ראויים לכך, אלא להפך מפני שהיו זכאים, ותוכחת נביאים סיוורת היתה בתקופתם. השוה ספר חסידים, הוצ' וויסטינעצקי, חקמ"ד; ואין רוח הקודש בעולם להיות נביאים בעולם כבית שני, מפני שבבית שני נשחט יצר עבודה זרה, וכשהיו אותה נביאי הכעל אם לא היו נביאי ר' עושים היו נהפכים לע"ז, וכשנשחט יצר הרע של עבודה זרה כבר לא היו צריכים לנביא, ועוד שכבר כל רוח הקודש שגזר להשרות כלל בכ"ד ספרים וגם בתורה שנאמר לא בשמים היא'. אפינית היא דעתו של ר' ישר' סקאנריאה, פצ"רף לחכמה, בסיליאה שפ"ט, ט"ו, ב'; וחי ראשי שמטעם ה"ל . . . אין עוד נביא . . . שבעוה בכל תפוצות ישראל אנו דרים במבואות המטונפות, וכן יקראו הגויים לרחוב שדרים היהודים בעיר הסבורג' אשר אני מרביץ תורה בנייהם כעת דרע'ק קאליי ר"ל מבוי של צואות וכן ברוב המקומות תמצא בית המטבחיים סמוך לבית הכנסת ואם במקום סרחון כזה אפי' לרבר ד"ת אסור איך תשרה עלינו רוח'ק. גם הדירה מלאה נללים וכ"ש בהצטרפם הלכלוכים הנפשיים שלא משכון השכינה אתם בתוך טמאותם.

2 תוספתא סוטה פ"ג; ירוש' שם כ"ד ב', בבלי סנהדרין י"א א'; שה"ש דבה ח' י"א.

3 על השאיפה לרוח'ק בימי התנאים והאמוראים כתבתי מאמר מיוחד.

4 קע"ה

קעו

השיל

[ב]

הנבואה<sup>41</sup>. מעין אחר היוצא מטרם שממנו שאבו האחרונים דעת עליון הוא החלום. ברברי התורה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא' (דברים ל"א, י"ח) שבהם דאו רמז לרוח הנבואה שתתלק מישאל רייק רבא (או רבה) ואמר: אמר הקב"ה אף על פי שהסתרתי פני מהם [במראות יוס] בחלום אדבר בך<sup>42</sup>. פעמים כשהיה לפני החכמים ענין סתום ונלאו למצא פשר דבר היו שואלים ודורשים בחלום על ידי שמוש באמצעים שונים והאמינו שנענו בפתרון מן השמים. פעולה כזאת נקראת שאלת חלום, בטוי יודע בתקופת הגאונים<sup>43</sup>. לא הרי שאלת חלום כהרי תופעות עליונות אחרות. היא באה ביזמתה של האדם

41 אוצר הגאונים, יוסא ט', ב'; סוטה, עמוד 247; חגיגה, סימן ע'. השוה חשי לאיוב ד' ט"ו, המפרש בת קול. כארס הסכה בפטים וקול ההברה נשמע למרחוק, ואת אופרת בת קול הבא משמים. [ועיין בגליון ירושלמי כתי' לירון וכתי' רובי סוף סוטה, עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו עמ' כ"ח]. נמצא גם הבטוי, בת קול שמיים': הפרש בין הגלות לגאונים להגלות לחכמים. הגלות לחכמים בבת קול ולגאונים בקול. ומה הוא כת קול? כמי שהיה שומע דבר מבין ההרים ואחרי ההרים מסמיע את הקול. זה הוא בת קול שמיים, שהיה הקב"ה מסמיע לחכמים על כל דבר ודבר שסמספק להן. ורשי סוטה ל"ג, א': אותה מדה המסוגה על כך יורעת בשבעים לשונות מפני שעשויה להסמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה. בתקופת האמוראים השתמשו בבטוי בת קול לציון הורעה מן השמים בדרך סבבית. השוה מגילה ל"ב, א': א"ר יוחנן מניין שמשמשין בבת קול שנאמר ואונין תשמענה דבר מאחריך. פירש'י: אם בלבבו להתחיל דבר ושמע קול, או הין או לאו, הולך אחריו ואין באן משום מיוחש. על בת קול כעין זה יוספר בירושלמי שבת פ"ו, ח', ג': ר' יונה ור' יוסי סלקין מבקרה לר' אחא רהוה חשי, אמרין נלך בתר שמיעת בת קול. שמעין קליה ראיחחא אמרה לחבירתא: איטפי בוצינה. אמרו לה: לא יתפסי ולא מיטפי בוצינהון רישא, ובפשה יבכות פשו, מ"ו: ומשיאין על פי בת קול, המובן הוא כנראה, שמועה בעלמא, מעין. קול הברה' או קלא' בניטין פ"ט, א'. השוה א"י א"י אורבך, הרביץ, י"ח, עמוד 23 והלאה. על פי הרמב"ן שסות כ"ח, ל', ד' סדרגת נבואה, וכך סדרן על פי מעלחן: רה"ק, נבואה, אורים ותומים, בת קול; עיין רבינו בחיי, דברים ל"ג, ח' שיסן סודות, נ"א. ב': תקוני זוהר, י"ט: שו"ת הר"ף, א': מגלת חגיגה, הוצ' נראסבערן, עמוד 80, הערה ט'. ור"א רוקח, סודי דוויא, עמוד ס"ד. מפרש בת קול, לפי שהבת היא המדה המקבלת את הקול, לכן בת קול באחן הנביא ואשר אצלו לא ישמע'. השוה גם ר"ס מרקאנטי, וירא.

42 חגיגה ה', ב'. ע"פ מהרש"א הפסוק על נבואה ממדרגת משה, שהיה פנים אל פנים, אבל כעין נבואה שאר נביאים רבחלום אדבר בו לא איטעט מהסתרתי פנים'. לפירוש זה רבא מעמיד את הפסוק על תקופת הנביאים.

43 שטה מקובצת, כ"ט ק"ו, ב'. דרוב סליק לבי קברי עבר סאי דעביד, פירש רבינו הנגאל שעשה שאלת חלום. השוה ערוך, עבר ב'; ונעיין בפ"י ר"י הברצלוני לספר יצירה עמ' 41-42. והשוה רייפמן, בית תלמוד ח"א, 249, ש. ל. רשי פירש: יודע היה ללוש' על הקברות ולהבין על כל קבר וקבר באיזו מיתה מת, אם מת בוסנו, אם בעין הרע'. מקור הבטוי הוא כנראה כשמואל א' כ"ח, ו': וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומו. גם באורים גם נבואים: השוה רד"ק שם. מדרש אלה אוכרה, ביהמ"ד, ח"ב, 84, על ד' ימעאל כה"ז שעלה לעמים לעאל כדבר נזירת עשרה הרוני מלכות ונעיין זה שאנו עוסקים בו הם החלומות הנקראים *אלהטקול* (חלומוט ע"י שאלה) בנייוד ל' *θεοπροτο* (הבאים ממילא, השלחים על ידי ה'), עיין מ"ש Artemidorus בספרו *Onirocriticon* ס"א פ"ו וס"ד פ"ב ורפ"ג שם. איסות העולם קבלו את ההשווה על שאלות החלום ע"י *incubatio*

על רוח הקודש בימי הביניים קעו

המעשה והמעורר כחות עליונים, כגון את בעל החלום, לגלות דברים נעלמים.

הרבה פנים לרוח הקודש. על אדון הנביאים נאמר, פה אל פה אדבר בו (במברר יב, ח'), והנביאים האחרונים כגון זכריה ודניאל שמעו דברים מפי מלאך. עם הסתלקות הנבואה פסק גלוי שבינה ובמקומו בא גלוי אנונימי או גלוי חנוך או גלוי אליהו. בתקופה שאנו הנים בה גלוי אליהו הוא הצורה הרגילה. בהקין או בחלום אליהו, הבא גם כן כמלאך הברית מילא, מתגלה ליחזירי סגולה, משיב על שאלותיהם, פותר ספקותיהם ומודיע להם סודות ועמידות. חזיון זה, הידוע לנו היטב מתקופת התנאים והאמוראים, נחשב היה למין נבואה.<sup>8</sup>

על שאלות בענייני רה עיין מ"ש יוחנן (Hans) לוי כ' *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* כרך XLIV, 1946, עמ' 320. Strabo מספר (Geog. XII, 35) שם בניה המקדש שכירושלים והגו בעלי החלומות — *εὐνοεῖραι* — לישון כרי שיצלה עליהם החלום. בתוספתא שבת פ"ו ה': הפוך את חלוקך שחאה חולס חלומות שו ב"ה (וכן הרפוסים). הנים היו נוהגים לישון על עזרה של קרבנות כדי שישדה עליהם החלום, עיין מ"ש Pausanias כרך ב' צד 476, ש. ל.]

ה' הבטי נמצא בסנהדרין ל', א'. באבות דר"ן, נו"א, פ"ז, 68 (מדרש הנאים, הופסן עסור 109). בתוספתא מעשר שני פ"ה, ט', הוצ' צוקרמנדל, הירסא: איש החלום, וירושלמי מעשר שני נ"ה, כ': נראה לו בחלום. בברכות י', כ', נזכר בעל החלומות. על פי רש"י בעל החלום זה, שר הסראח חלומות בלילה. סנהדרין ל', א': עיין ברכות כ"ה, ב': כאן על ידי מלאך כאן על ידי שר. וכזהר ויצא קט"ט, ב': חלמא איהו על ירא דנבריאל; עיין וישב קפ"ג, א'. על פי מנחם ל"ג, א', לימד נבריאל את יוסף שבעים לשון. עיין ספר חסידים, הוצ' וויסניעצקי, סימן שפ"ט. מצאית גם כן שבעל החלום כנוי לאלהיו. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה (אסתר ד', א'). איך נודע לו? עפ"י אסתר ו', י"ח: מפי אליהו, וכן גם בתרגום: על ירא דאלהו כהנא רבא' (בתרגום שני: הוא ברוח קורשא'). ורש"י: בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים. כדאי להוכיח את רבדי ר' יוסף בר' יוסף נחמיאש בפירושו: ומרדכי ידע את כל אשר נעשה – מאנשי העיר, כי גלוי היה הרבר לא כסתר, הרי הרה כבר נחנה בשוין. במדרש: בחלום שפני שהסתחו לצלם כימי נבוכדנאצר. אמנם רש"י בנחות לשונו מרגיש שגורע לו מפי בעל החלום שנחם נור דין גם למעלה. עיין מנחם הלוי, לעמבערן הרע"א, קכ"ח, א'. סנייני שבלשון המקרא. כראשית ל"ז, י"ט, בעל החלומות' הוראתו מי שדרכו לחלום חלומות או הפותר חלומות (מ"א: מרי חלמיא. בשני ארמי זה בסובן האחרון, תרגום איוב ו', ו', כ"י; *Traum und A. Kristianpöler* (261), עיין *Monumenta Talmudica*, IV, 1, 2, עמוד 2.

8, מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית, פרקי רר' אליעזר: ספכ"ט, עיין הערתו של רד"ל: וזהו לך ח' צ"ג, א'. המהלל נוגע לאסר: זה הכסא של אליהו וכבוד לטוב'. עיין ספר חסידים, הוצ' וויסניעצקי, סימן קפ"ה. וכסודי ריזיא רוקח, ה': יוש לו שליחים הרבה שהרי כשימולים כשבת בהרבה מקומות איך יהיה בכאן ובכאן אם יש החומין למעלה מ' שפחים'. עיין ערוכין מ"ג, א"ב.

9 עיין נצח ישראל למהר"ל, פ' כ"ה; ודברי הראב"ע, סוף פלאכי: ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושים היה נראה. השוה הומר למוצאי שבת, אשרי מי שראה פניו בחלום. לעומת זה פירש רש"י שפרטו, פרס רמונים, ב"מ, ה"ה, דברי ר' אליעזר, מן השמים ויכחו... שישלחו כתבי שאלות לרבנים הגדולים וראשי ישיבות שבכל הארצות וכלם שלחו כהשוכתם שהלכה כר' אליעזר וזהו יצאה בת קול. ובפרק השוכר את הפועלים: שאלהו היה נקרא

קעה

השיל

[ד]

ברורות רבים עמרו אנשים שעליהם נאמר או שהעידו על עצמם ששהיה עליהם הרוח. בני עליה שאפו להכנס לפרנס ולזכות לגלוי רעת עליון והאמינו שהשיגו את מטרם. והשנה זו, אף על פי שתפקידה בחיי הכלל היה מצומצם, גדול ערכה בקורות הנשמה, בחיי היחידים. שלטון השכל הנגלה לא השביע לכל חי רצון. הרבה חכמים לא היחה רעתם נוחה מרברים שהם בכדי הישג על ידי עיון ולמוד וכלתה נפשם ליהנות מחעלומוח חכמה המגיעות לאדם בחסד עליון.

מחכמת הראשונים הגיע רק שמץ לירינו, ורובא ככולא בהלכה מועטות התעורות על חיי היחידים, על חיי הפנים. רברים שקרו פעם אחת, שערכם היה לשעה ושלא היה בהם נפקא מינה לדינא, לא היו בעיניהם כראים להעלות על הכתב.<sup>10</sup> יתר על כך, רוח הקודש היא מן הדברים שמשקים עליהם את הפה. הזוכה בה חוסם פיו ולשונו ומסתתר בשפירי חביון. בכל זאת המחפש היטב ימצא חומר ראוי להתכבר על השנת מררינה זו. חומר זה כולל א. שמועות על אלה שזוכו לרוח הקודש, ב. הודאותיהם של אלה שעליהם שרתה הרוח, ג. רעותיהם של חכמים על רב השאלה אם השראת רוח הקודש בזמן הזה היא בכדי הישג, ד. גלוי רעת שכראי וראוי לדרוף אחריה.

רגילים לראות בספרים על רוח הקודש וגלוי אליהו רברים שלא היו ולא נבראו ואינם אלא פרי רמיון עממי, חומר לפולקלור. לאמתו של רב הרבה גדולי ישראל הורו שהגיעו להשגות בחכמה או בהלכה על ידי רוח הקודש או על ידי שאלת הלום. העם כדרכו הוסיף פתילים ושלל צבעים על חוט של הסר שהיה משוך על יחירי סגולה ועשו מהם רקמת מרברים משוים מעשה ידי רמיון. אולם למרות התוספות האלה אי אפשר להתעלם מראות, גלוי אליהו וכדומה הוא כנוי לנסיון פנימי, לעוברת שבנפש, למרדינה שיחירי סגולה האמינו שהגיעו אליה.

ואל יהא ענין זה קל בעיניך. גלוי שכניה הוא רבר שנוף הרת תלוי בו. והשולל במושכל ראשון את אפשרותו של גלוי רעת ממרום ורואה בו אהיות עינים בלבד, סופו לחשוב שהרת הודתה ולידתה באשליה. אין לאל ידיו לא להוכיח ולא לתחור אמיתת הנסיונות האלה. אמנם לשם הבנת רוחה ונפשה של כנסת ישראל חשוב לזכור שבלבם של אמוני ישראל תקועה האמונה האומרת שיש והשכינה שורה על יחירי סגולה ומעניקה להם מתן מחשבה ממרום. מזמן לזמן משמיעים לנו חכמים, שלא בכחם ועוצם רעתם הגיעו לידי השגות ידועות, אלא שבחסד עליון נתגלו

אצלם איזה איש היה בנסים היה בו איזה רוח הקודש והיה אצלם לאיש קדוש והיו מכנים אותו בשם אליהו. השוה ר"ם איש שלום, סדר אליהו רבא, מבוא, 10; א. א. צ. צוויפעל, פרנס רמנים, הערות. מוצאים שם מלאך הסביר הלכה בענין ציצית (דמלאכא אשכחיה לרב קמינא וכו', מנחות מ"א, א') ומעניין כי רבא בר רב הנא, פליגא דמלאכא, מתולק על פסק דינו של המלאך.

10, שאין לך עיר ועיר בארץ ישראל שלא היו בה נביאים ונפשי מה לא נתפרסה נבואתן? אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה, לצורך שעה לא נכתבה, סדר עולם שפ"א, הוצ' דאשנר מ"ו, ע"א. עיון מגילה י"ד, א'.

[ה] על רוח הקודש בימי הביניים קטט

להם רזי תורה. הידועים לנו מספרם מעט ואין ספק שמספר הנסחרים והנשכחים עולה על מספר הגלויים והידועים.

רב האי גאון כותב: "רב רב זה היה מקובל אצל הראשונים... כי הקב"ה עושה אותות ונורות על ידי הצדיקים כמו שהוא עושה על ידי הנביאים ומראה את הצדיקים מראות נורות כדרך שהוא מראה את הנביאים".<sup>11</sup> הרבה גדולי ישראל בימי הביניים האמינו שרוח הקודש שורה על הצדיקים. בתחלה גלה סודו לנביאים... חזר ונתנו לישירים... חזר ונתנו ליראים שנאמר סוד ר' ליראיו.<sup>12</sup>

את דברי ר' אברמי דמן חיפה, מיום שחרב בית המקדש ניטלה הנבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים" פירש רמב"ן: "אעפ"י שניטלה נבואה מן הנביאים שהוא במראה ובחזון, נבואת החכמים היא בדרך חכמה לא ניטלה, אלא יורעין האמת ברוח הקודש שבקרבם".<sup>13</sup> על פי הריטב"א משניים החכמים, בשכלם דברים הרבה שאין כח השכל הטבעי להשיגם.<sup>14</sup> הקב"ה מגלה להם סוד לכוון הדברים הסתומים על אמיתתם.<sup>15</sup> משום כך אמרו לפעמים בתלמוד על רברי חכמים, אין אלו אלא דברי נביאות".<sup>16</sup> בלומד אין חכמה בוז שמבין לחלק כל כך סברא מועטת, וברוח הקודש אמר".<sup>17</sup> דעות אלו מתאימות לדברי ר' מאיר שהלומד תורה לשמה, מגלים לו מן השמים רזי תורה".<sup>18</sup> אמנם לא כולם חשבו שנבואת החכמים היא רק הארה פנימית, פרפראות לחכמה, תוספת לואי לעיון. לדעת רבינו נסים, רזי עולם שאינם גלויים למלאכי

11 אוצר הנאנים, חנינה, 18; השוה עמוד 18, 20.

12 מדרש הגדול, בראשית, הוצ' שכטר, 764-766. עיין אפשטיין, טריפות רא"י, חרביץ, ח"ב, 318: "כל כך פיהשו חכמים בכשר לטהר את ישראל. ברוך שגלה סודו להם לקיים מה שנאמר סוד ר' ליראיו".

13 פירוש ב"ב י"א, א'. השוה ספר חסידים, תתת"ע"ג: "יש חכמה סאדם רואה בכשר ויורע אם השוחט באותה לילה שימש מפתו".

14 הכותב לעין יעקב, ב"ב י"א, א'.

15 רש"י על דברי רבי אביהר בן דוד של רב חסדא, דאסכים סריה על ידיה, גיטין ו', ב'.

16 שוה פירושו של ר"י אבן מינאש, חכם עדיף מנביא, ראלו נביא לא אמר אלא מה רשעו ומה דיהבי בפומיה למימר ואלו חכם קאמר מאי דאתמר למשה ססיני ואף על נב דלא שפעו, שיטה מקובצת, ב"ב, י"ב.

16 ערובין ס', ב': "ב"ב י"ב, א'; בכורות מ"ה, א'.

17 כך פירושו של ר' יצחק הוקן בעל התוספות. ערובין ס', ב', ת"ה אין. על פי מפרשים אחרים נאסרו הדברים לגאון: "כמתנבא ספי הנבורה שאינו נותן טעם לדבריו, רש"י, שם. רומים לוח דברי ר' הנאל, שם, ודברי ר' נרשם, בכורות מ"ה, א'; ובב"ב י"ב, א': "דברים הללו עיקר כנביאות". מעניינים דברי רבינו שמעון בר אברהם, חטובות מייסות השכיכות לספר שופטים, סימן כ': "ואין נראה כלל והחכם יפה כהר חיים שהעלה על לבו להחיר מן ההיא רבני יהושע ומרוב פלפול גדול ונביאות - אין אילו אלא דברי נביאות ורוח הקודש וסצניו דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר". גם הדמב"ן בחרושו לשבת ל"ט, ב', כותב: "ובתוספות מפרשים... ואילו דברי נביאות הן".

18 אבות פ"ג, א', כך הנוסח על פי מחזור ויטרי, 564. עיין שם הפירושו. סתרי תורה

כגון מעשה בראשית, מעשה מרכבה וספר יצירה וכל שכן שאר התורה. ובסדר אליהו ושא מ"ז, הוצ' מא"ש, 17: "ומגלין לו סוד מן השמים ורזי תורה".

השרת" נגלים למי שאינו הולך, לקראת נחשים לירע העתידות" אלא בוטח בהקב"ה.<sup>19</sup> ממקור אחר אנו למדים שבכל דור ודור קמים נביאים בישראל בעלי כח נבואה מיוחד, במרדש הגדול נשמרה הדרשה המופלאה: "לא יסור שבט מיהודה זה שלטון, ומחוקק מבין הגליו זה נביא וסופר".<sup>20</sup> בתרגום התורה הסו"ת שהרבה דרשות חול' נבלעו בו אלא ששמור היה בירי הכנסיה הגזרית פסוק זה מתורגם ככה: "לא נענו שבמאן מן יהודה ומברקאן מן בית רגלוהי".<sup>21</sup> מה משמע "מברקאן"? על פי אפרים הסודי מארסה (שחי קרוב למאה הרביעית)<sup>22</sup> ובר הכרואוס (שחי במאה ה-12)<sup>23</sup> זה נביא. מי הם הנביאים המצויים בכל דור? ההתכוונן לנביאים ידועים בשם? ליורדי מרכבה? קורות הרורות נשחקעו בתרום הנשיה, ומה שידוע לנו עליהן הוא כוונן של ים. אולי היו ברורות הקרומים נביאים ששמותיהם ומעשיהם נשתכחו. כאן המקום להזכיר שתלמידי רשב"י נקראים בספר הזוהר בשם נביאי אמת".<sup>24</sup>

מן המאות היא והי"ב ידועים לנו בשמותיהם יחירי סגולה שהוכתרו בתואר נביא.<sup>25</sup> חזיונותיהם לא נמסרו לרורות, אמנם מה שידוע לנו על דרך חייהם מוכיח שלא לשוא ניתן להם תואר נשגב זה. התואר נביא היה תמיד קרוש בפי

19 נדרים ל"ב, א'.  
20 בראשית, הוצ' שכטר, 737.  
21 הוצ' ר"ח העליר, בראשית מ"ט, י'. את דברי הנביא, ישעיהו נ"ט, כ"א, "רוחי אשר עליך ודברי אשר שפתי כפיך לא ימוש מפיו ומפי ורען ומפי ורע ורעך אמר ד' למעתה ועד עולם" מפרש ר"א אבן עזרא כיעוד והבטחה שלא תפסק להם הנבואה מרעם לעולם, הוצ' פריעדלאנדער, 104. רש"י רואה כאן הבטחה לא לנבואה אלא כי אף בנלותם לא תשכח חורה מהם, שם. אמנם ר"א מרחיב בדברים י"ח, י"ט: "מקרב אחיך כמותי... להרחיק מן העוננים והקוסמים... לא צורך לך בהם שמתאר שיהיו לך תמיד נביאים כמותי... שיהיו חתתי זה אחר זה בכל דור ודור... וכל זה אינו אלא לפי פשוטו".  
Posnanski, *Shiloh*, Belege, IV; Zimmels, *Magasin für die Wissenschaft des* 22  
*Judentums*, XVII, 153. לא מברקאן דאיתוהי נביא דנכדק עתידא.  
Schröter, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, XXIV, 23  
498.

24 שמות, קס"ד, ב': "ואנן סאן יתיב לי אתערותא דרוח קדשא למתוי בנוי נביאי סהימי תלפסודי רבוי שמעון בן יוחאי רעלאין ותחאין ועין אנא, כ"ש אנא למתוי בעיניכו. על פי בעלי החוספוד ידע הלל בנבואה שיתרב הכית, ניטין ליו, ב', דה בוסן, ועל פי ר' ברוך בשם רבינו הננאל, המעשה של כוחלי בית מדרש המרדש יוכיחו וכולי היה שנתנמם תלמיד אחד בכית המדרש והלם תלום נבואה", יוחסין, הוצ' פיליפאונסקי, 38.

25 התואר "נביא" הנמצא בשמות אחדים (בניטין נביא שחבר את הסליחה, כבוד ברית אורחי', ר"ן יהודה בן נתן נביא, אברדם הרופא נביא, 1371, cod. 157, p. 157, de Rossi; *Literaturgeschichte*, 355, 2; *Zur Geschichte*), עונץ של צונץ (ראה בוסן, ועל פי ר' ברוך בשם 369 ח.)), ראשי תיבות, גפשו בטוב תליו וורעו יירש ארץ' או שם משפחה; עיין Hebräische Bibliographie, XV, 55, בדרכו של צונץ הילך יעקב רייפמאן, אלושה, עמוד 86, הערה נג, נביא היה כונו בפי אחז חכמי תוספת לחסיד מקיים מילי דמויקין, ומילי דברכות, ומילי דאבות (ב"ק ל', א'), כי נביא ר"ח נויקין, ברכות, אבות'. עניינם, צונץ ורייפמאן, משתמשים בדרך הרפואה כדי לבטל את, הסוד'. ברמי מזה השחשט ר' נחמיה בר אברהם, מחבר ספר דברי נביא' ר"א תמח'. כבעיה זו טפלו גם וויקס, הצופה, 46-47 V. ויאל מילר, תשובות חכמי צרפת ולוחזריה, הקדמה: Gallia Judaica, 466.

[1]

על רוח הקודש בימי הבינים קפא

ישראל וחוקה שלא השתמשו בו לבטלה. כל מילי רכדי לא רכדי אינשי. אף בחקופת המקרא קמו נביאים שדבריהם לא נמסרו לדורות ורק שמויהם הגיעו לנו. אין ספק שנביאי ימי הבינים שמם היה נאה להם, אלא שפעולותיהם נשתכחו בימי אבלות ופורענות.

### ב. „נביאים”

א) ר' שמואל בן ר' קלונימוס הוקן משפירא (נולד לערך 1084), אביו של ר' יהודה החסיד ומגדולי הקבלה, מכונה במקורות עתיקים בשם, החסיד הקדוש והנביא<sup>26</sup>. ר' שמואל הנביא הצטיין בתורתו ובקדושתו והיה נע ונר במרחקים שבע או חשע שנים כרי לזכך את מרותיו בחיים של „גלות”. הוא היה בין אלה שהתחילו לפרסם את חכמת הסוד באשכנז כפי שקבל מאביו. אמרו עליו שהשתמש בשמות קדושים ופעם אחת הזכיר, שם אחד ונתמלא בית המדרש כולו אורה.<sup>27</sup> יסופר עליו שפעם נשא, את עיניו לשמים ונראה לו שראה השמים פתוחים לפניו.<sup>28</sup> על פי אנדה, רצה לכתוב את הקץ בשעת פטירתו ואמר להביא ריו וקולמוס... שהביאו מיד מת. ולאחר פטירתו בא בחלום לר' יהודה חסיד והגיד לו. וכמו כן רצה לכתוב אותו בשעת פטירתו ומיד מת.<sup>29</sup> ואולי הוא הנוכר באנדה על „שמואל נביא אמח” שהיה דורש שירת הים בישיבת רבנים בעלית הר"ר מנחם הוררימסי ולסוף רדתו שאל בענין קשר של תפילין, וקרא לפנייה את מטטרון ואת משה רבינו ע"ה, ואף רצה להטריח את השכינה.<sup>30</sup> בספר „פענת רוא” נזכר פירוש על דרך הרמז בשם הר' שמואל נביא.<sup>31</sup>

אמנם ביחס לנביאים הנוכרים הלהן כמאמרי אין ספק שהואר הנביא ניתן להם על עסקם בנבואה, השוה גם ל שלום, הרביץ, ח"ב, 244.

<sup>26</sup> דרכי תשובה לר' אלעזר רוקח, קרובו וחלמידו של ר' יהודה החסיד, כסוף שו"ת מהר"ם בר ברוך, דפוס בודאפעסט, ק"ט, ב'; שו"ת מהרש"ל, סימן כ"ט; מצרף לכסף, פ"ב; REJ, V, 276; עפשטיין, הודון, IV, 87; Brüll, *Jahrbücher für Jüdische Geschichte und Literatur*, IX, 24. בעל שלשלת הקבלה, ר"א הנ"ל, מ"ב, א, ראה, תבור קטן האוסר בראשו: זה ספר החסידים אשר יסרו רבינו שמואל הנביא אביו של ר' יהודה החסיד.

<sup>27</sup> Brüll, שם, 33. מספר הרבנים היה אולי בן דורו של ריה"ח, השוה קאמעלאהר, חסידים הראשונים, עמוד נ"ד.  
<sup>28</sup> Brüll, שם, 24.

<sup>29</sup> אלכסנדר מארכס, מאמר על ענת הנאולה, הצופה, ח"ה, 106.  
<sup>30</sup> שלשלת הקבלה, ט, הספור נרפס מחדש על ידי רוד קויפמאן, REJ, V, 274-275. סעניין שמצות תפילין תופסת מקום סיחוד בחזיונות החכמים, השוה גם להלן, הערות 44, 128, ושו"ת מן השמים, סימן ב', נ', כ"ו, מ"ח, מ"ט. השוה מגרל עוז, הלכות תפילין פ"ג, ה"ח: הרמב"ם מפרש, כאשר קיבל מרבותיו... ואם אמת כי ר"ח ז"ל ורבים עמדו בשיטת רה"ז ז"ל, ורבו המחלוקות עד שהסכימו רבותיו בעלי התוספות ז"ל לצאת ידי שניהם... עד שקבלנו ביחוד שסן השמים הוכיחו ואמרו כפלונתא דארעא כך פלונתא דרקיע... ואני תמיה על מעלת רבינו ז"ל (והראב"ד) שהיה מקובל בנשתרות איס ספי איש איך בא להכריע בסכרא דרבים שהם כבשנו של עולם.

<sup>31</sup> פ"י הר' שמואל נביא לבהסה לחסה בני' באצבע וחוה הדוב דהנקבה אין לה דדין,

ב) רבינו יעקב תם (1090–1171) שהיה נחשב בעיני החכמים כגדול מכל גדולי זמנו וכתבו עליו רבינו הגדול רבינו הקדוש<sup>32</sup> ידוע בקדושתו. תלמידו ר' חיים הכהן מבעלי התוספות היה אומר, אלמלי הייתי כשנפטר רבינו חם הייתי מטמא לו.<sup>33</sup> ר' אברהם אבן עזרא כנהו בשם 'מלאך אלהים'<sup>34</sup> ותלמידו ר' אליעזר ב"ר שלמה כנהו בשם נביא.<sup>35</sup> על פי ההשקפה המקובלת אין ר"ת נחשב בין אלה שנכנסו לפרדס. אמנם פרטים אחרים הירועים לנו על חיי מצטרפים לידי סימן שהיה לו עסק בנסחרות, ושחורר, נביא ניתן לו על שוכה לירי השנות עליונות. ר' אפרים בן שמשון, מפרש התורה מן המאה ה-11, מספר לר"ת שאלת תלום.<sup>36</sup> על פי מקור אחר, שאל החכם ר"ת כמה שאילות למעלה והשיבוהו.<sup>37</sup> שם של מ"ב אותיות, שבו היו משביעים, המלאכים הממונים על התורה להתחכם בכל מה שילמדו.<sup>38</sup> ושהיה ידוע בחוגו של רב האי גאון<sup>39</sup> ויש"י כתוב עליו: לא פדשו לנו.<sup>40</sup> היה ידוע לר"ת<sup>41</sup> ובקונטרס ד' אליעזר טריווש מפרנקפורט, המקובל המפורסם שבבית גניזת הרבה כתבי יד, נמצאה תפלה

ששון, אהל דוד, 1103, מתוך כ"י משנת 1366 [מכאן סתירה להנחה הר"ל לפרקי ר"א ספכ"א כסכריי תהלים קס"ו, צר 286, ש. ל.].

32 א. ה. ווייס, בית תלמוד, ח"ה, 257.

33 תוספות כתובות ק"ג, ב', ר"ה אוהו.

34 קובץ שירי ראב"ע, הוצ' קאפינקא, 80; עומר השבחה, קפ"ו, ר': כ"ח, ז'. ראב"ע כתב אל ר"ת בהכנעה: הנכון אל אביר עם אל ורועם להשפיל ראש בככתב אל בוני עס' – מעניין שר"ת כותב על רש"י: ח"ו שתעלה על דעתו לדבר על מלאך יוצרנו, ספר הישר, הוצ' דאנעטמאל, 11, עיין אפסוביצר, סבוא לספר דאביה, 67.

35 ספר הישר, הוצ' דאנעטמאל, 132; רפוס וויען, ע"ח, ד': ואחלי אליעזר לפי הנכ"א אשר ברסרו רבינו יעקב אביר הרועים'.

36 חיד"א, שם הגדולים, מע"ג, א', ר"ל.

37 Neubauer, Catalogue, I, 790, 2274. שאלת תלום של ר"ת נזכרה בהרחבה בספר

אסור והיחר הארוך לר' יונה מרונדי, פ"ב, רין קרומין. עיין שטיינשנדר, *Hebräische Biblio-graphie*, XIV, 122, 1; 131. שמעתי מרבינו חם ששאל לבעל תלום אם נרמ' ישו ומרים אמר, והשיב לו בעל תלום: אלהי נכר הארץ בניסטריא ישו מריס'. שטיינשנדר מסביר שהכוונה היא לר' יעקב הלוי, אבל לא מצאנו שיהיה זה נקרא בשם רבינו תם'. יחר על כך שאלת תלום לא היה מנופולין של ר' יעקב הלוי אלא חזון נפרץ באותה התקופה ועי' להלן על שאלת תלום בחזון חסידו אשכנז, ואין אנו מוכרחים להניח שככל המקורות האלה נתערבב ר' יעקב הלוי ברבינו יעקב תם. עיין גם שולת רדב"ז, סימן ש"ט; מיכל, אור החיים, 265. מעניין שבספר הישר, וויען תקע"ז, פ"ה, ב', מספר ר"ת: והרב הקדוש רבינו שמשון כשהגיד עליו בעל תלום לאחר חצי שנה ניכר כאילו הוא חי'. על פי השערתו של אפסוביצר, סבוא לספר דאביה, 420. הוא הרש מפליזיא, זקנו של הרש משאנץ, מגדולי חכמי צרפת בדורו של ר"ת.

38 שאלות ותשובות מן השמים, הוצ' מרגליות, סימן ט'.

39 עיין להלן, הערה 165.

40 קדושין ע"א, א'. עיין רש"י ע"ז, י"ו, ב': סנהדרין ק"א, ב'. את שם של ע"ב, מפרש רש"י על ידי צדופי הפסוקים ויסע ויבא ויס, סוכה מ"ה, א'. על פי רב האי גאון, אין אותיותיו ידועות.

41 חנינה י"א, ב', תר"ה אין דורשין: פעשה בראשית פי' ר"ת: שם בן מ"ב אותיות היוצא מבראשית ומפסוק של אחריו.



[ט] על רוח הקודש בימי הביניים קפנ

של ר"ת המחחילה, בבקשה מכס מיכאל וגבריאל ורפאל שתעמרו בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.<sup>42</sup> רמו לאמונתו של ר"ת שרוח הקודש היחה שורה עליו אפשר למצא בדבריו: "המורה יורה כבן סורר ומורה, ועליו יערה רוח הבורא".<sup>43</sup> ובעל "שלשלת הקבלה" מספר ששאל רבים, מחכמי הרדו וקבלתי מתלמידי הגאון ר' ליאון רמוריאלי, וכן מ' זקני הרדו כל אחד לבדו, ואמרו לי שקבלה אצלם מוקניהם... שבתיות ר"ת ורבינו אפרים הנדול בר יצחק ברנשפורק צרפתי אשר נפטר אח"כ בשנת דתחקליה מלמרים בשיבה יחד ויהי היום היו מפללים על קשר התפילין, כי ר' אפרים היה אומר שחייב לקשרם בכל יום שנאמר וקשרתם לאות על ירך ורבינו חם אומר שלא יש חוב לעשותו בכל יום, וכן פלפלו הרבה, עד שחרה אפו של ר"ת ויעמר על רגליו ויקרא בקול גדול ויאמר: משה רבינו עליו השלום, רר! וכן צעק ג' פעמים, עד שירד משה רבינו עליו השלום בשיבה ויאמר לו ר"ת: אני אומר שאין לקשוד קשר של תפילין בכל יום ושלא צווית בתורה שקבלת מהקב"ה, והורה מרע"ה וילך לו".<sup>44</sup>

עדות אחרת לזה שר"ת עסק בשאלות מן השמים נמצאת אצל ר' מרדכי יפה בעל הלבושים, הירוע ברבריו התקפים נגד המאמינים כחלומות.<sup>45</sup> עור מצאתי ט"א (נטעם אחר) בשם ר"ת, שהוקשה לו זה: למה אנו אומרים אשרי בקול דם על הס"ת בשבת יותר מבשאר ימים. וענתה לו בת קול ואמרה לו משום ראשי תיבות שבן. והם אלו: אשרי: א'חר ש'שחה ר'אשונים י'מים, ישב: י'ום ש'ביעי ב'חר י'ה, כ'היך: ב'רכיה ח'מלא י'ין ב'ום, עור: ע'ופות ו'בשר

<sup>42</sup> יוסף אומץ, סימן הפר. על תפלה זו העירנו הר"ר לוי נעצבורג הי"ד. ר"ת מספל בענין שר העולם, יבסוח ט"ז ב', תד"ה פסוק זה. עפ"י דש"י, סנהדרין מ"ד, ב', מחד לאדם לבקש רחמים מאת המלאכים שסייעוהו בתפלה.

<sup>43</sup> תוספות על ל"ד, א', ד"ה רורניא. הדברים סכוונים כלפי ר' אפרים מרינשבורג. ככל כן סימן צ"ו לספר אמרבל (בספר היובל לרד"צ הופמן, 118) בשו"י לשון. עיין אפסוביצר, מבוא לספר ראב"ה, 167, 321.

<sup>44</sup> שלשלת הקבלה, ס' ב'. על פי אנדה כרא ר' אברהם אבן עזרא, בריה לפני ר"ת ואמר: ראו מה ענתן הקב"ה באותיות הקדושות! ואמר: חזור פנים לאחור! וחזרה לקדושתה. ופסוקי רב סעודה ואון לספר יצירה, פ"ב, י"ה. ר"ת מספר: "וסמתי סבא מרי ולה"ה ששפע מרבתי כשפיי ר' אלעזר קליר, וחיות אשר הנה מרובעות לכסא' ביער היה, וליהטה אש סכיבותה. ומפי רבותיו גאנוי לחיר העיר כן. ונס שמעון בר' יצחק הנדול שהיה מלומד בנסים היה אומרס". שבלי הלקט סימן כ"ח: סחזור ויטרי סימן ס"ה, עמוד 364. על ר' שמעון הנדול השוה סדר הדורות, ד"א חתני': קבלה שר' שמעון הנדול ביקס מן הקב"ה שלא יראה הנדורה ומס ג' ימים קודם לכן. את דברי הנסאר שהצדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן פירש ר"ת שזה נבי אכילת איסור שנאי הוא לצדיק ביותר והאמין. ראי אפ"ש לא יתגלה להם. האיסור באותה אכילה, ספר הישר, וייען תקע"ז, סימן שנה: השוה שבת י"ב, ב', תד"ה דבי חק' ד' אלעזר קליר יעקב חיבות מן וקרא זה אל זה עד לעומת כסא והקדושה ניתקן אחר מעשה המרכבה. והיחה האיגרת בתחילה כשפייס הקדושה כשהרה סמה על מי נהר ולא נדה האיגרת מסקופה כמו לא סזויות הוד כסא... מהוך ספר גימטריאות, פריימאן, סבוא לספר חסידים, ה'.

<sup>45</sup> לבוש האורה, וישב; לבוש עיר שושן, ס" רניה סעיף ט'.

קפד

השיל

[י]

ו'דינים, יהללך: י'ש'לש ה'סעודות ל'בוש ל'בנים ו'חלף כ'סותך, סלה: ס'ליקא ל'עשות ה'בדלה. וכל זה לשבת והוא הרין ליום טוב שנקרא גם כן שבתון. עד כאן.<sup>46</sup>

בחזונו של רבינו חם היו אחרים שעסקו בנסתרות. ניסו ותלמידו, רבינו הקדוש,<sup>47</sup> רבינו יצחק ב"ר שמואל מדנפירא (Dampierre), בעל התוספות המפורסם, הנקרא הר"י הזקן, יוסף עליו שהיה עולה למרום בליה ומקבל דברים ממלאכי השרת,<sup>48</sup> מרריגה המיוחסת ליורדי מרכבה.

ג) ר' עזרא בעל התוספות שחי בתחלת המאה ה'יג נקרא בשם ר' עזרא הנביא<sup>49</sup> או הנביא ממונקנטור (Moncontour, Dep. Vienne) בצרפת, ואין ספק שתואר זה ניתן לו על שצסק בנסתרות. על פי ערותו של מי שהיה אולי בן דורו, עלה ר' עזרא הנביא, כשמים ושאל הקץ להני זכריה ומלאכי וכל אחר ואחר מהם כתבו שלש חרותות כל אחד בשמו ובכל אחת ה'<sup>50</sup> ממקורות אחרים או שומעים. כי הנביא מעיר מונקנטור נ"ע עלתה נשמתו לשמים ושקע כי היות הקדש היו משורות לפני השם ית' כל אותה המליצה, וכשניעור היה נזכה מן המליצה והגיד לתלמידיו כל המאודע וכתבו כל הלשון.<sup>51</sup> פעם אחר עלה לרקיע הנביא דמונקנטור מספדר, והוא נכר מהרב ר' אברהם אבן עזרא נ"ע, וראה תלמיד אחר ברקיע, שבשעה שהיו כל ישיבה של מעלה עומדן לשבח להשם, הוא היה יושב. ותמה מזה ושאל עליו ואמר: מה זכה התלמיד יושב וכולם עומדים? השיבו [והו] לו ואמר [ו]: מפני שכל ימי חייו היה אומר אחר תפלתו שבה זה בכונן. זה הוא אותו השבח: מי ימלל גבורות אל, אשר הודו בשחקים, אלהותו חסידותו וצדקתו בארקים. והא מלך הוא צדיק, והוא דובר והוא מקים.<sup>52</sup>

ד) ר' טרוסטלין הנביא, שחי כנראה לפני שנת 1235, כתב בנבואתו זה לשונו: אי שמים ישראל אינם עושים תשובה ומשמין על לב כי עברו קיצים הרבה שהיה להם לימות המשיח קודם הזמן הזה אלא בשביל עונותינו שרבו יצאו הרבה קיצים.<sup>53</sup> הגיעו לידינו פירושו של ר' טרוסטלין הנביא על

46 לבוש התכלת, ויציאה ש"פ, ס"י רפ"ז סעיף א'.  
47 התרומה, ריש הלכות שחיטה; בית הלמוד, ח"ג, 225.  
48 מתוך פירוש על אבות כ"י, א. מארכס, מאמר על שנת נאוולה, הצופה, ח"ד, 195.  
49 תוספות ניטון פ"ה, א', ד"ה גדלמא: שבועות כ"ה, א', ד"ה ורב; סדרכ"י, סוף יבמות;  
תוספות רבינו פרץ לב"ק כ"ג, ב'. עיין Gross, Gallia Judaica, 337.  
50 הצופה, ח"ה, 197.  
51 מתוך ספרו של ר' טסה בוטריל כ"י, ג. שלום, על נביאותו של ר' עזרא ממונקנטור, חרביץ, ב', 244, 514.  
52 על פי כ"י וואטיקן, פריעד, חרביץ, כ', 514; שטיינזינדר, ZHB, IX (1869), 115; IV (1861), 23. על פי השערותיו של Gross, Gallia Judaica, 376. ר' עזרא הנביא הוא הנזכר בספר מנחת יהודה על התורה ודעה וקנים מרבנותיו בעלי התוספות, ליוורנו תקמ"ז, עה, ב: וכן מצאתי בליקוטים בשם הר"ר יוסף ממצריליא בשם הנביא, ולא פ"ה מה שמר.  
53 הצופה ח"ה, 198. וכן חבור הפירוש עפ"י דעתו של א. מארכס קרוב לגנוח

[יא] על רוח הקודש בימי הבינים קפה

אל נא לעולם תערץ ו תפלת הרך. מקובל מטהודר שריטל הנביא מארפורט ז"ל.<sup>54</sup>

ה' ר' אברהם הנביא ירוע לנו רק ממקור אחר המביא בשמו פירוש הפסוק (מלכים א' י"ז, ו') והעורבים מביאים לו לחם ובשר: יש מפרשים סוחרים. ר' אברהם הנביא שאל לא ליהו פירושו, ואמר לו: העורבים טעות סופר הוא, הריש קורם הבי"ח, אך רינו לכתוב והעורבים, כלומר אותם העורבים נותנים לו לחם ובשר.<sup>55</sup>

ו) ראש הישיבה הראשון בגרבוה, עיר קדומה לתורה וממנה תצא תורה לכל הארצות.<sup>56</sup> שמששה מרכז לחכמת הקבלה, נזכר בספר הקבלה לראב"ד בשם ר' יעקב הנביא גאון בר' משה בר' אבון.<sup>57</sup> הוא חי כנראה באמצע המאה היא. רבינו תם ברבריו על ר' יוסף טוב עלם: ושמש כל ימיו חכמים בפני (רבינו) הנביא,<sup>58</sup> כוון כנראה לר' יעקב הנביא.<sup>59</sup>

ז) ר' אליהו הזקן בר' מנחם ממנש (La Mans), בעל אוהרות, תלמידו של רבינו גרשם מאור הגולה והוא שהתוכח עם ר' יוסף טוב עלם בהלכה,<sup>60</sup> נקרא בהרבה כתיב יד בשם אליהו הנביא.<sup>61</sup> אף ר' משה בוטריל כנהו כשם. הרב המקובל הגרולי.<sup>62</sup>

ח) ר' ששת בבבנשת הנשיא מברצלונה (נולד 1110 לערך), אשר בסגנונו של אלחריו היה. עמוד העולם ויסוד החסידים כולם.<sup>63</sup> היה נקרא ברורו בשם הנביא הזקן, איש אשר רוח אלהים בו.<sup>64</sup> תואר זה לא שימש מליצה בעלמא. ר' יוסף בן זבארה מרגיש שלמעלתו הביאורו, תומותו וענותו וישרתו

54 כ"י ביהמ"ד לרבנים אשר באמריקה, אדלר 1181, כ"ז-כ"ח, ובצורה אחרת בכ"י אוקספורד 102b, 1810f, עפ"י ג. שלום, *Major Trends*, 370. על יסוד בטוי הנשמה גם שנמצא בו צדיקים להקדים זמן חייו של המחבר למאה היא: כי אומר הקב"ה אני יושב על החיות וני' דמות יהודי כי רופה הקב"ה לזקן יפה יהודי ותלמיד, חכם. ררך מחשבה זו מראה לנו כי ר' טרוסטלין הנביא קרוב היה לחכמי הסוד מיסודו של. שעור קסמה. עיין גם הצופה, ח"ה, 201, הערה 49. 55 כ"י ששן 340, אהל דוד, 1102. האם זה ר' אברהם בן ר' שמואל הנביא (שנולד קרוב לשנת 1130, עיין אפסוביצר, מבוא לספר ראבי"ה, 1308) ראש ישיבה כשפירא על פי אנדה לא עסק ר' אברהם בן בנסחרות (עיין Brüll, שם, 63). אמנם בכ"י אוקספורד 2644, רשימת נויבאור, ח"ב, 11, יש רמז שעסק בפרשנות המקרא: פירוש איכה מיסודו של רבנא אליעזר מורמשא שקבל מאביו מחיר יורא, והוא קבל מרבנא אברהם, והוא קבל מרבנא שמואל החסיד, מסעות בנימין מטורילה.

56 Neubauer, *MJC*, I, 83 השוה: Poznanski, *Babylonische Geonim im nach-gaonäischen Zeitalter*, 107; *REJ*, X (1885), 104. ר"ח אלבק, אשכול, מבוא. 58 ספר הישר, הוצ' ראוענטהאל, 89; עיין בית תלמוד, ח"ג, 260. 59 עיין ר"ח אלבק, אשכול, מבוא. 60 ש"ח מהרש"ל, סימן כ"ט; שבלי הלקט השלם, סימן כ"ח. 61 ראוענבערג, קובץ מעשי ידי נאונים, ברלין חרפ"ז, עמוד 109. 62 פירוש לספר יצירה פ"ה, מ"א; עיין פ"א, מ"א; השוה ילינק, *Orient, Lit.*, XII, 546. 63 חכמתנו, שער מ"ו, הוצ' קמנקא, 350. 64 ר' יוסף בן זבארה, ספר שעשועים, הוצ' דאוידזון, 145.

וחסידותו, המדות שמנה ר' פנחס בן יאיר והמביאות לידי השגת רוח הקודש.<sup>65</sup> ר' ששח למד בעעורוי ברבונה ואולי היה קרוב לחוג המקובלים שם, שעל פי המסורת זכו לגלוי אליהו.<sup>66</sup> הוא האמין כנראה שרוח הקודש שרתח על חכמי נרבונה.<sup>67</sup> באחד משיריו מתואר חוון שחזה בחלוס: „רמות מלאך אראה לעומתל עומד ותבא בי רוחו ואתנבא, הוי דורשי חיוון שמעו שמועתי, האל אשר המר רוחי להטיב לי, אמר והוא יענה אותי בצרתי“.<sup>68</sup>

### ג. „קרוב למעלת הנבואה“

רבינו קלונימוס מלוכא (Lucca) בר' משה בר' קלונימוס שחי בהורו של רש"י, וחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים.<sup>69</sup> הוגר לו על פי אנדה בחלוס מה שיקרה לבנו.<sup>70</sup> עליו יוספר בתוספות: „ושלשה דברים הגיה כמפי נבואה בשעת פטירתו“.<sup>71</sup> עדיין לא העריכו כראוי את מקומן של הנסיון המסתורי בחיי ישראל. התשוקה להשגת רוח הקודש, השאיפה לנסיגות נשנים היוצאים מנחך הטבע לא חולה כנראה לעולם בקרבנו. ולמרות הרצון להצנע לכת, היא מבצבצת ויוצאת מתוך עיון שלכאורה לא נאמר אלא להלכה בלבד. כלל גדול בעוסקים בנסתרות: לא המדרש עקר אלא המעשה. ואף בחוגם של חסידים אשכנזי, שנטו להרחיק מהם את הנסיון המסתורי, האמינו, כי כל הסודות שמחדשים למעלה (בשמים) צוררים אותם לעתיר לבא לצדיקים גמורים. אמנם מעט, מריח אותם סודות ורוים יונקים חכמי החידות בעולם הזה“.<sup>72</sup> אנשי מסתורין שנתפרסמו כנביאים פסקו כנראה אחרי המאה ה-17. אחרים

65 ספר שעשועים, 146 והלאה.

66 עיין להלן עמוד קצ"א.

67 סיום אשר עיר הקדש חרבה, נר בינה בנארכוונה לא כבה, ורוח הקדש עלי נחה (שבה?), מליצה לנשיא רב ששת נ' בנשת לנשיא נרבונה, קויפמאן, *REJ*, XXIX (1899), 66.

68 *REJ*, XXIX (1899), 223. ר' ששח היה ממקידי הרמב"ם, עיין *MGWJ*, XXV, 511.

69 שבלי הלקט השלם, סימן כ"ח.

70 *Brill*, IX, 86 והלאה.

71 סוף מנחות. השוה ר' לוי וינצברג, *Geonica*, ח"ב, 55, 57. אפסוביצר, מכוא לספר ראביה, 363. האמנה שהחולים העומדים סמוך לטיחחך רואים כ.עין הנפש, ענינים נשנים (ציוני, וירא: „אי אפשר להכחיש מה שהנסיון הוכיח“) נפוצה אצל חויל, עיין לדוגמא ספרי, בהעלותך, קנ; במדרש י"ד, ל"י; ברכות כ"ח, ב'. וכ"כ הפלוסוף בספר שיה וקיצה כי הגוססים הקרובים למות שנחבשלו הרנשותיהם ינידו העתידות להחחוק הכח הרמינוי אן לפי שאין לו מנוע מסאר ההרנשות והרכה מזה מצינו בתלמוד מאמרים יאטרו בשעת פטירתם ויצדקו בהם כאלו היא נבואה, מן אבות לרשב"ק, ח"ג, פ"ד, ע"ב, ב'.

72 ספר חסידים, הוצ' וויסטינעצקי, סימן תהרנ"ו, 268. ברוך שאמר, תכנהו אנשי כנסת הגדולה על פי פיתקא דנפל סן שמיא. בשם אור ודוע, ט"ז, א"ח נ"א, א'.

73 בסמות האחרונות ידוע לנו רק אחד שהוכתר בתואר „נביא“ והוא, הגאון הגדול החסיד מ' זכריה סענדל ז"ל ובסוף ימיו נתקבל לנשיא בארץ ישראל ונקבר שם. ושפ"ח משיב הגאון מה"ד פנחס הורוויץ אב"ד דקק פרגפורט רמין שבימיו היו קוראים אותו בשם זכריה הנביא.

[יג]

על רוח הקודש בימי הבינים קפז

שהופיעו מאז לא נתפרסמו בתואר כזה.<sup>74</sup> השאיפה לנבואה היתה לענין של יחידים, שלא ניתן להגלות ברבים.

מאידך ניסא, היו אלה שהרגישו שבזמן הזה אין לנו צורך בנביאים.<sup>75</sup> ר' משה תבו מתנפל בסגנונו החריף על 'חסירי רעה, המניעים (המאמינים?) לעשות עצמם נביאים ומגידים עצמם בהזכרת שמות הקדושים, ופעמים מכונים קריאתן והנשמה מתבהלת והגוף נופל ומתייגע, ולאילו אין מחיצה בפני הנשמה, ונעשית הנשמה עיקר וצופה למרחוק עד לאחר שעה כשמסתלק ממנו כח השם שהוכיר חוזר לכמות שהיה ברעת מבוהלת'.<sup>76</sup> מכתלי הרבנים האלה נראה שהענין שהוא קובל עליו שהיה חזון נפרץ בזמנו. רבינו יונה החסיד גירונדי שחי במאה הי"ג מפרש רביע הנמרא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כלומר שיחשוב בלבו כאילו עומד בשמים ויסיד מלבו כל תענוגי העולם הזה וכל הנאות הגוף כענין שאמרו הקדמונים: כשתרצה לכון פשוט נופך מעל נשמתך.<sup>76a</sup> זכר לזה יש למצא ברבנו רבינו יעקב בעל הטורים: וכן היו עושין חסידים ואנשי

מגורת זכריה, פראנקפורט דארד תליו, פתיחה. עיין י. מ. צונץ, עיר הצדק, עמוד 115, ודברי רח"ן דעמביצער, כלילת יופי ח"א, ע"ח-פ, המטיל ספק בסטורט זו מפני שהדבר ידוע... כי מעת שפסקה הנבואה מישראל... לא היו קוראים לשום איש אפילו בדרך הנשמה בשם נביא. בספר קסת הסופר (לר' אהרן מרכוס), בראשית, עמוד ט"ו, א', נאמר: הנה יש הנך ישן עם עברי טייטש דפוס ווילמרשדראף משנת 1879 עם סוד משרים לר' עובדיה הנביא אשר לא מוכר שמו וזאת בספר ההוא... נראה שהוא בן גילו מתלמידי ר' יוסף קלוין... על התנ"ך הוא יש הסכמת המהרש"א וזהו וכל גדולי הדור". ספר זה נזכר במאמרו של האן פריימאן *Annalen der hebräischen Druckerei in Wilmersdorf, Berliner Fest-schrift*, 100-115, ואף בספריה ביה"ד לרבנים אשר באמריקה לא מצאתיו. — החומר בשם ר' אפרים הנביא מרגנשבורג הנזכר בסדר הדרות, ד"א תחקיל, על פי מהרש"ל, וכן אצל ווייס, בית תלמוד, III, 258, בלי הזכרת דפוס שו"ת מהרש"ל אשר לפניו, יסודו בטעות סופר. בשו"ת מהרש"ל, סימן כ"ט, דפוס ראסון, לובלין 1574, נזכר ר' אפרים הנביא מרגנשבורג, וכן בדפוס פירדא הקכ"ח. אמנם בדפוס לובלין שנת כתוב: ור' אפרים הנביא, ואולי צ"ל הנבון, עיין פסחים ל"ו, א', תרה במקום: רבינו אפרים בר אפרים הנבון. (ראה הוספה להערה זו, עמוד ר"ח).

<sup>74</sup> בנן, הנביא מאזיל א' (תשובות הרשב"א ח"א סימן הקס"ח; עיין בראדו, *Encyclopedia Judaica*, III, 780-781); דוד ראובני (עיין ניובאור, MJC, I, 146; בר, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, 184 והלאה); הנער שהתנבא בזמנו של דלביץ (מלחמות ר', מאמר ב', פ"ז); משה הנביא כימי ר' חסדאי אבן קרשקש (בית המדרש, ח"ו, 142, י"ג; 79 (1879) *MGWJ*, XXVIII). עיין מאמרו של בר *MGWJ*, LXX (1926), 113 והלאה; ציון, I, 20. עיין גם מאורעות צבי, ווארשא הקצ"ח, נ"א, ב', והלאה.  
<sup>75</sup> התהלך עם בחטימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות. רש"י, דברים י"ח, י"ג; כל שעוסק בהשבעות מלאכים... לא יהיה סופו טוב... לכן יתרחק אדם מעשות כל אלה ולא בשאיפת חלום... ואין טוב לאדם אלא יתפלל לפני הקב"ה... וכמה נביאים נהרגו ולא השביעו בשם הקדוש אלא בתפלה עמדו, אמרו: אם לא ישמע תפילתנו אין אנו ראוים להנצל. ספר חסידים, הוצ' וויסניצער, סימן ר"א; אם תראה אדם ששנמנב על משה דע כי הוא עוסק במעשה כשפים או כמעשה שדים, שם, סימן ר"ב, ובזמן הזה שאין נביאים, סימן תתת"ן.  
<sup>76</sup> ספי טורי ארצ הנבון רבינו יונה על ברכות פ"ה.

קפח

השיל

[יד]

מעשה שהיו מחבורים ומכוונים בחפציהם? ער שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיים<sup>78</sup> ולהתעברות רוח השכלית ער שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה<sup>79</sup>.

תמימות משיחיות נתעוררו הרבה פעמים לא על ידי מחשבי קצים אלא על ידי מבשרים שהופיעו כנביאים הודיעו על עת קץ הפלאות. במאה הששית, קרוב למנו של מחמד, כתב אחד המשוררים בערב: הניעה אלי הנבואה על מלכות בית דוד ותהי לי לקורת רוח ותצני<sup>80</sup>. העובדה שהצבור היהודי היה נוטה לקבל בשורות מסוג זה עדות היא לאמנות העם שהשראת הנבואה היא בנדר האפשרות. הרמב"ם מספר על ר' משה דרעי שבא לאגדלוס בשנת 1122 בערך והודיע ברבים. שהמשיח נתגלה ושהשם הודיע לו את זה בחלום, אבל לא החזיק

77 וארז"ל מפני מה אין ישראל נענין מפני שאין יודעין להתפלל בכם. כלומר בכם הראוי לאותו ענין ושלא תהא המחשבה זזה ממקומה בייחוד הכל, והבן זה שהוא דבר סופל. ובה הורג היו החכמים הקדושים והמטורפים ז"ל מקבלים עליהם עול מלכות שמים. וברוח הקדש מבינים, יודעים, שונים הדבר הנגוד בין טוב לרע. בין דין לרחן, והיו שנסעין בתקול אומרת בשכמלוי. פירוש על התפלות, כ"י. קובץ משה שור, 118 והלאה. (ועיין פרקי דר"א פ"ח.)  
78 ההשקפה שנביאי ישראל היו בסבב של התפשטות הנטיית או אכסטיה בעת ששררה עליהם הרוח יסודה בדברי פילון עיין ספרי Die Prophetie, עמוד 16 והלאה. פילון השתמש בסופו זה ביחס למשה רבינו. השוה וזה, בראשית, קע"א, א': משה הוה שמעו וקאם על דגלו וחיליה אחתקף. . . שאר נבואי הוה נפלי על אנפיהו ואחחלס חילא דלהון ולא הוה יכלי לקיימא על ברייה דמלה. ע"י וקרא רמ"ח, ב'. (על פי הרמב"ם הנביאים, כשמתבאים אברהם מדוענין וכח הנוף כשל ועשתותיהם מתטרפות וחסד הרעה פגיה להבין מה שתראה. הם יראים ונבהלים ומתסוגנים יסודי התורה, פ"ז, ה"ב, ה"ו). הנביא כשחבא אצלו הנבואה . . . יחלשו כחותיו ויחלקקל בנינו ויעי על טורא גדול סאר כסעם שתצא רוחו ממני. זאת מדרגת הנביא שתפול תדרמה עליו. בענין שנחבטלו ממנו כל הרגשותיו ונשאר מחשבתו פגיה בענין חלוש. פרק חלק, היסוד השביעי. – בספר חסידים הישן, טימן חשע"ו, נאמר: והנביאים בשעה שנפגש קשרוה באהבה עזה לבס דבוק בהקב"ה כאלו אינם בזה העולם. והן שאמר: מדוע בא המשווע הזה אליך. על התפשטות הנטיית כתאוי להטנה עליונה השוה ר' משה אבן עזרא: ונסא כתוב בחכמה הקדמונית כי כל מי שיוכל לחלוצ גופו מעל נפשו חושן ורגישו מדרון אחרי העולם ויעלה בנפשו אל הגלגל ימצא שם נמולו . . . ואמר אחד מחכמי המליצה כי הקרוב סכם לבורא כל מי שיוציא נפשו מן העולם אף על פי שטוב בו, ערוגת הביסס, ציון, ח"ב, פרינקפורט, ט"ו, ה"ב, שני והלאה. כלפי זה כותב ר' משה חכו, אוצר נחמד, ח"ג, ע"ו, 86: ונראה שזה הדבר דרוקא לבני אדם שאינם בקיאים . . . אבל בבני אדם הבקיאים אינו מיוק לנופם ואינו נרעד ונפול. עיין גם ראב"ע לתהלים קל"ט, י"ח: והונוף שוכב כהרבך נשפת האדם כנשפת העליונה או תראה תמונת נפלאות . . . כי אין בדרך כל החלומות. הביטוי התפשטות הנטיית מופיע בתקופה מאוחרת. אצל ר' יהודה אבן תיבון התפשטות משמע התרחבות במקום. כל המסקה בספר הטורים יש בה מעין צרנוף של רוח חסידים אשכנז והשכלה חכמי ספרד. – רמ"א, דרכי משה, טימן צ"א, סובר שמהות התפלה על פי הרמב"ם היא התפשטות הנטיית.  
79 טור אורח חיים, טימן צ"ח.

80 א. ו. הידברות, עקבות המשיח בארץ ערב במאה החמישית והששית אח"כ, ספר הוצרן לביהמ"ד פוגה, 116. – בעיני הערבים הופיע היהודי כנושא חכמה יחידה, עיין ש. ד. גויטיין, ציון, א', 78.

את עצמו למשיח... העם נהר אחריו והאמין לרבניו... אחר כן התחיל לנבא דברים שנתקיימו לזכותו. במופתיו, הזכיח לעיני כל שהוא נביא באין ספק.<sup>81</sup> בראשית המאה הי"ב, בימי מסע הצלב הראשון, מספר הרמב"ם, היו בקורטובה, בירת אנדלוס, אנשים חשובים אשר האמינו הרבה באסטרולוגיה והסכימו שהמשיח יבא בשנה זו. לילה אחד לילה עשו שאלת חלום כדי לדעת אם המשיח יהיה בן ארץ (היינו מאנדלוס) ולבסוף החליטו שהאיש הזה הוא החסיד והנכבד הנודע בשמו אבן אדיה עהיה מורה את העם. עשו נסים והגידו עתירות ממש כמו שעשה אל דרעי ער שרכשו לבות העם. אבל כשנודע הרבר לוקני וחכמי קהלתו (קורטובה) התאספו בבית הכנסת והביאו את אבן אדיה, הלקוהו והענישו אותו, ונרוהו בעבור שהחריש בדבר זה והרשה את האנשים האלה להשתמש בשמו באין מפריע אותם ובלתי הוכח אותם על העון מצד הרת. וכמו כן עשו לאלה שנהרו אחריו.<sup>82</sup>

מתוך מכתב שנשלח לקהלת אלכסנדריה אנו שומעים על נביא שאין להטיל ספק בנבואתו ובחסידותו שכן נתקיימו דבריו אשר רבר... והראה אותות ומופתים... באר בחלמור רבדים שלא שמעום מימיהם וגילה סחרי תורה ונביאים וכתובים. נביא זה חי בצרפת ויבא שבשנת תתקפ"ז (1226). יתחיל... הקיבוץ הגדול ויבא ארונו אל אלהו ז"ל... ובשנת תתקצ"ג יבוא משיח בן דוד... ותשוב ממלכת לבת ירושלים.<sup>83</sup>

בסך שורבו הקרובה לעיד קמניה בסיציליה עמדה במאה הי"ב (או הי"ג) אשה שהתנבאה ואמרה: כך נגורתי מפי הקדוש. וכל הקהל, על פי תעודתו של ער דאיה, ראה אותה, גופלה על פניה ומתחננת ובוכה... ואומרת... כך נשבע לי הקדוש לפני המלאכים ולפני משה רבינו כי קרוב הוא הקץ.<sup>84</sup>

בירינו נמצא ספר נבואת הילר, אשר חזה נחמן קטופא על הגאולה והתמודה אשר יקדה ליהודים ולעמים באחרית הימים, המכיל חמש נבואות בארמית, כתובות בחרוזים בסדר אלפא ביתא. שם מהבדו חזונו בלתי ידועים לנו. משערים שחי בראשית המאה הי"ב.<sup>85</sup>

81 אגרת תימן, בתרגומו של יעקב סאנן, התקופה, כרך כ"ד, 355-356; עיין מאמרי בספר היובל לבבור ר' לוי גינצבורג, ההאמין הרמב"ם שוכה לנבואה, קס"ב והלאה. בתשובה לחכמי לניל על דבר סדר הפרשיות שבתפילין כותב הרמב"ם (הוצ' פרייסן, 9), ורבי משה הדרעי כבס עשה וכשבא מארץ המערב לארץ ישראל היו תפילין שלו כסו אנשי סקוטכם וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהן השליך תפילין ועשה על הסדר שאמרנו. השערות של שמינסנירר, עיין JE, IV, 440; V, 70 אין לה שחר.

82 מאנן, שם. על אישיות משיחית אחרת במאה הי"ב עיין אגרת תימן, הוצ' האלוב, עמוד 60. עיין גם מארכס, HUCA, III, עמוד 340, 356 והלאה.

83 ש. אסף, ציון, ח"ה (ח"ש), 116, 124. הוא משער שזה ר' עזרא הנביא מסונקטור.

84 יעקב סאנן, *Texts and Studies*, I, 39 והלאה; השוה אשכנזי, על התנועה המשיחית בסיציליה, תרביץ, י"א, 207-210.

85 חיד"א, שם הנרולים, מע"ס, נבואת הילר; שלסלה הקבלה, ד"א, ליה; השוה ג. שלום,

קדיה ספר, ב', 117; א. שפראוס, הולדות היהודים במצרים (סוריה), 129.

טענה לנבואה נשמעה גם מפי מיסרי כתות אחרים. אבו עיסא מספיהאן שחי במאה השמינית, מיסד כת העיסים שהתקיימה יותר ממאתים שנה אחרי מות מיסדה, חשב עצמו לנביא. הוא היה חיט פשוט ולא ידע לכתוב ולקרוא ובכל זאת השכיל להוציא לאור ספרים שנחברו בלא עזרת איש אחר, ודבר כזה (ויאמרו בני הכחה הואת) הוא בלתי אפשר לאיש שאין הנבואה שודה עליו.<sup>86</sup> גם תלמדו יודאן, ומושכא שהלך אחרי יודאן דאו עצמם נביאים.<sup>87</sup>

**ד. השגת רוח הקודש והתפתחות הקבלה**

השגת רוח קודש ונבואה היחה משאת נפשם של גדולי המקובלים.<sup>88</sup> מסורת כפי יודעי ח'ן שהסודות נגלו למקובלים על ידי אליהו זכור לטוב. דעה זו, שערכה רב מאד בהפצת הקבלה, רווחת בין המקובלים כבר במאה הי"ג.<sup>89</sup> על פיה נגלה

<sup>86</sup> הרבבי, לקורות הכתות בישראל, דברי ימי ישראל לנראטץ, ח"ג, פאונאסקי, מיסרי כתות בישראל בתקופת הגאונים, רשומות, ח"א, 200-213; שהרסחאני הרברקר, Religions-*I, partie*, 266; רסביס, אגרת חימן. גם על חכמי התלמוד אמר שהגיעו למעלה הנביאים, חסוה דנבורג, ישראל בנולה, ח"א, 101-104.  
<sup>87</sup> פאונאסקי, שם, 213; אוצר ישראל, ח"ה, 96-98; IX, EJ, 549. - בין הפלשים יקומו לפעמים, נביאים והולכים מעיר לעיר לדבר בשם ר' ולהוכיח שמועתם שישבו לר' וישמרו תורתו, גם יגידו העתיד לבוא. הפלשים מכבדים אותם ונותנים להם מתנות, אברהם עפשטיין, אלרד הדני, 166.

<sup>88</sup> והנה בעולם הזה ישנו החכמים ברוח הקודש שבע ספירות, רמב"ן, שער הנסול, נאפולי 1480, כ"ז, ב'; מגדל עז, הלכות תשובה, פ"ח. עתה ארסוה כפי הקבלה המסורה לבעלי חכמה זאת מפי חכמים קדמונים וידעו באמת כי ר' שרירא ור' האי זיל היו בקיאים וקבולים בחכמה זאת, קבלה מסורת בידם, רב מפי רב, וכן מפי זקן, גאון מפי גאון, כלם נשתמשו בשימוש הדיכלות וזאת והיא שימושא דשדי (=קפיצת הדרך) והיא לעלות בה לסולם הגבואות וכוחותיה, ס' המלבוש, אהל דוד, 445. עיין HB, XVIII, 21 והלאה; ג. שלום, סדרי דשמושא רבא, הרביץ, ט"ז, 197 והלאה, כפירושו לאיוב, ל"ג, מקראות גדולות, באמבערג, ונציה 1317, כותב הרסב"ן: ואם תחפון להכין הסוד הנכבד לכך תשית לדעתו וכליוחך תשתונן, ועלי חסא תתאונן, ויסיד סעל פניך הענין, תחזינה עיניך המלך והכלה, ותצפה לנאולה. ור' יצחק דמן עקו, מאירת עינים פ' עקב; והוכוה לסוד ההתברקות יוכה לסוד ההשתוות, יוכה לסוד ההתבודדות, ומאחר שוכה לסוד ההתבודדות, הרי זה יוכה לרוח הקודש ומה לנבואה שיתגבא ויאמר עתידות. והרסב"ן ארר כנדאה נבואה דבר המצוי בכל זמן: בנפשות קצת האנשים כח נבואה ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין ובא לו, אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר: ככה יהיה לעיניך לבא ברבר פלוני ויקראו לו הפלוסופים כהין (=נביא בערבית) ולא ידעו סכת הענין, אכן הרבר נתאסח לעיני רואים... והאיש הזה יקרא נביא כי מתגבא הוא, פירוש לדברים ג', ב"ל השוה ראב"ע לישעיהו מ"ד, כ"ה: כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד; עיין פירושו לשמות ג', ט'. עיין הפרק על דרכי ההתבודדות והרבקות המביאים לידי השראת רוח הקודש מתוך ספר סולם העליה לר' יהודה אלבוטנין, ג. שלום, כחבי יד בקבלה, 226.

<sup>89</sup> בענין זה נמצאות שמונה דעות שונות.  
א) המקור הידוע ביותר הוא בדברי ר' מנחם מרקנאטי, פירוש על התורה, פ' נשא. הרפוס הראשון, וניצאה דפ"ג, נעלם מעיני החוקרים וכולם מביאים את הדברים על פי הרפוס השני. ברפוס הראשון נאמר: החסיד רבי יצחק בן הרב זיל שהיה שלישי לא ליהו"א. כעין



[ז] על רוח הקודש בימי הבינים קצא

אלוהו לחכמי הקבלה שחיו בפרובנס במאה ה"ב ובראשית המאה ה"ג, ואלה הם:  
ר' אברהם ב"ר יצחק, הראב"ד השני, בעל האשכול, אב בית

זה ומצא בספר כתר שם טוב לר' שם טוב נאון, גרסם כספר מאור ושמש לר"י קריאש, ליוורנו חקצ"ט, ל"ה, ב': 'שקבלתי איש מפי איש עד הרב רבי' יצחק בן הרב ז'ל מפי רבי' שאמרו עליו שהיה שלישי לאל"ה'. הבטוי 'שלישי לאלוהו' עולה לשני פעמים: או שר' יצחק קבל מתלמידו של אלוהו, ואלוהו בכלל המספר וכך הוראת הבטוי בסגנונו של בעל מאירת עינים, הטהו להלן, הסקור השני או שקבל מתלמידו של אלוהו (בסגנונו של המסקור הרביעי). הצד השנה שבהם שר' יצחק עצמו לא זכה לגלוו אלוהו. לו האמין המסכבר שאלוהו נלה לר' יצחק לא היה מעלים את זה. על פי מסור זה אי אפשר לקבוע בריוק מי היה סוכה לגלוו אלוהו.

ב) מאירת עינים לר' יצחק דמן עכו, כסלח, כ"י ביהמ"ד לרבנים שבאמריקה, 878, כ"ו, א'; 877, ע"ה, ב', הובאה הדעה מכתר שם טוב שר' יצחק סני נהור היה שלישי לאלוהו עם הוספת פירוש: 'כי אביו ר' אברהם ב"ר דוד היה שני לאלוהו כי קבל סאלוהו'.

ג) מאירת עינים, שם: 'יהיב שניד דעדי'ט וכן בכ"י 878, וצ"ל דעתי'ז; וככ"י 877: 'וישידי ופמרונו: ואני יצחק הקטן בן שמואל, נטריה רחמנא, דסן עכו תבנה ותכונן: עיין היילפרין, נוטריקון, עמוד 86, על פי כרם חמר, פ', עמוד 1146. קבלתי כי ר' יעקב הנזיר הוא שקבל סאלוהו, והראב"ד קבל סר' יעקב הנזיר, ור' יצחק סניא נהור קבל סאביו הראב"ד, איכ ר' יצחק הוא רביעי לאל"ה'. נם על פי החייט כפירושו לסערכת האלהות, פ"ד, היה ר' יצחק רביעי לאלוהו'.

ד) חיר"א, שם הנדולים, סע"ג, הראב"ד השני, מצא כתוב כלסון הזה: 'ר' יצחק נזיר קבל סאלוהו הנביא ז'ל ואחריו ר' יעקב נזיר ומסנו הראב"ד וכנו ר' יצחק סני נהור רביעי לאל"ה'. נמוח הסקורות מראה לנו שהיסוד המשותף להם היא הסמורת על ר' יצחק סני נהור ומצא חכסו. כנראה הסמורת העתיקה ביותר היתה כצורת המשפט שר' יצחק היה שלישי או רביעי לאלוהו. הנטינות השונים לברר את השתלשלות הקבלה סאלוהו לר' יצחק הביאו לירי מסקנות שונות.

כתר שם טוב=ד"קאנטי, מאירת עינים, פירוש ב'=החייט  
דפוס ראשון

ר' יצחק רביעי לאלוהו

ר' יצחק שלישי לאלוהו



מאירת עינים פירוש ראשון, מאירת עינים, פירוש שני, כ"י חיד"א

אלוהו נלה לראב"ד בעל ההשנות, אלוהו נלה לר' יעקב הנזיר, אלוהו נלה לר' יצחק הנזיר

ה) כ"י הלברשטם 388, י"ט, ב', הטהו קהלת שלטה, 109: אל רבינו דוד אכ"ד ואבי הראב"ד בעל ההשנות) נלה אלוהו ז'ל ופתח לו פתח תפלה כחכסת הקבלה, והוא מסר הדבר לבנו הרב ר' אברהם, והוא מסר הדבר לבנו ר' יצחק סני נהור.  
ו) ר' שם טוב, האסנות, שער ד', פ"י, פיראהה סט"ז, וכצורה זו נם בכ"י ביהמ"ד לרבנים

קצב השיח [יח]

דין בנרבונה;<sup>90</sup> ר' דוד; בנו של ר' רור, ר' אברהם מפוסקיא, הראב"ד השלישי, בעל ההשנות, חתנו של בעל האשכול; ר' יצחק הנזיר; ר' יעקב הנזיר ב"ד שאול מלונלי, חבירו של בעל ההשנות; ר' יצחק סני נהור בנו של בעל ההשנות.<sup>91</sup> על פי מקור אחר, היה בנרבונה, חכם מופלא ומכוסה, מקובל מפי זקן ורב. וגם רבו הזקן הקדוש הוא היו מעידים עליו כי אליהו ז"ל נגלה לו מיום הכפורים ליום הכפורים.<sup>92</sup> הראב"ד בעל ההשנות, גדול הדיינים אשר בארץ (הרא"ש), גדול המורים (הרשב"א), גדול הרות" (המאירי), שהיה אחד מחסידיו עולם,<sup>93</sup> ומרוב קרשטו עסקו כהנים בקבורתו,<sup>94</sup> העיר על עצמו הרבה פעמים שהשיג השנות בחכמת התלמוד על ידי רוח הקודש. הרמב"ם פוסק ב.משנה תורה שהרם ענקשט דאשו כשר לקיים בו מצות ארבעה מינים ומשיג עליו הראב"ד ואומר: כבר הופיעה רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול.<sup>95</sup> במקומות שונים בחבוריו כותב: עשה אונך כאפרכסת ושמע דבר ד'... ברוך ד' אשר נלה סורו ליראיו.<sup>96</sup> אני מודיע לכל הקורא בספר הזה... כי אין עמי בכל אלה לא מפי רב ולא מפי מורה כי מעורת האל לברו המלמד

שבאמריקה: ויש קבלה במקצת האחרונים ז"ל שהיה (אליהו) מתגלה להרב הגדול ר' אברהם ז"ל החסיד [בעל האשכול]... וסמנו קבל הרב הגדול ר' אברהם ב"ד חתנו.

(1) דרשות אבן שועיב, דפוס קושטא, פ' פנחס: "ובכ"י ביהמ"ד 1340). ובזמן הראב"ד ז"ל שמענו שנגלה לו אליהו. על פי דעתו של בעל ספר יוחסין, הוצ' פיליפאוסקי, 220, הכונה לראב"ד בעל ההשנות.

(ח) כפירוש דיקאנטי עה"פ פ' נשא, דפוס ויניציאה ש"ה, קע"ג, ד', ודפוס לובלין ש"ה ולבושי אור יקרת לר' מרדכי יפה), קמ"ב, ב', נוספו דברים אלה למאמר הנ"ל והמקור הראשון: כי נגלה לרבי דוד אב ב"ד ולמר לו חכמת הקבלה, וספרה לבנו הר אב"ד ד' וגם לו נגלה, והוא ספרה לבנו ר' יצחק סני נהור... וגם לו נגלה. והוא מסרה לב' תלמידיו, הא' רבי עזרא שפי' שיר השירים והאחר רבי עזריאל ואחריהם נמשכה להרמב"ן. ברוב שהוספה זו הסותרת את ראשית המאמר לא יצאה מידי ר' מנחם מרקנאטי. חסרה היא בדפוס ראשון וגם בכ"י אדלר 2699, ביהמ"ד לרבנים שבאמריקה. ובאמת נאמר כשער דפוס ויניציאה ש"ה: גרפס... עם תוספת איזה מאמרי הוזהר וזולתם מן החיבורים. ר' סאיר נ' נבאי, עבודת הקודש, חלק העבודה, פ"ג, מביא כנראה דברי ריקאנטי על פי דפוס ויניציאה ש"ו; וכן מצדף לחכמה, בסליאה שפ"ט, ט"ז, א'; עיין דרך אסונה, בתחלת הספר, שאלה ב'. בצורה זו מצויים הדברים בספרי המקובלים האחרונים, השה פדרס רמזים, שער ג', פ"ג; עץ חיים, הקדמה. 90 כנאי להדיגשי השיבותם של דברי ר' שש כנבנשת על נרבונה שנעלמה מעיני החוקרים, עיין למעלה, הערה 67.

91 על סקומם של החכמים האלה בהתפתחות הקבלה השוה נ. שלום, התחלות הקבלה, כנסת, ספר י'.

92 כ"י ששון, אהל דוד, I, 444: השוה נ. שלום, סדרי דשמושא רבא, תרביץ, ט"ז, 205.

93 ארחות חיים, ח"ב, עמוד ק"ב.

94 יוחסין, הוצ' פיליפאוסקי, 220.

95 הלכות לולב פ"ח, ה"ה; עיין מן אבות למאירי, קט"ו-קכ"ה.

96 הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ו, ה"ז.

[ט]

על רוח הקודש בימי הבינים קצנ

ארם רעת... ירע... כי הוא מן הסודר כענין שנאמר סודר' ליראיו.<sup>97</sup> באותה ההשגה שבה הוא אומר על דברי הרמב"ם: "סברת עצמו היא זו ולא ירעתי מאין לה" הוא מביע דעתו, שהיה יודע יצורא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קודש אחר עולמי בכבוד ד' לעולם. כך נגלה לי מסודר' ליראיו.<sup>98</sup> למעלה מכל ספק שהראב"ד לא השתמש בביטויים אלה לבטלה<sup>99</sup> ושבוטא היה שזכה למדרגת רוח הקודש.

גם על ר' שפטיה, שחי במאה התשיעית, יוספר ב, מגלת אחימעץ,<sup>100</sup> ש צ פ ה ברוח הקודש.<sup>100</sup>

ה. הארה עליונה

בעיני הרבה חכמים, השראת רוח הקודש לא היתה מוגבלת להשגת סודות ורוים. הראב"ד לא היה יחיד ברעתו, שהעין והחקירה אינם הדרך היחידה בהכרה.<sup>101</sup> רבינו יצחק בעל התוספות<sup>102</sup> אמר על רבינו יצחק אלפאסי בעל ההלכות, "שילאה אדם לחבר חבור כמורו זולתי ששכינה היתה שורה עליו".<sup>103</sup> ורבו של כל הדורות, ר' שלמה יצחקי, שדקרק מאד בלשונו, שרמו הדושים בשני אוח, ושעל פי אגדה התענה תרי"ג תעניות קודם שכתב פירוש התורה,<sup>104</sup> רמז שזכה להארה עליונה. אם על טפת דיו של רשי צדיקים לישוב שבעה נקיים, על אחת כמה וכמה שאין לזלול כדבריו בתוך פירושו לתבנית בית המקדש על פי גבואתו של יחזקאל: "ואני לא היה לי לא רב ולא עוזר בכל הבנין הזה אלא כמו שהראני מן השמים".<sup>105</sup> רשי, שהבר את רוב פירושו על פי השמועות, כותב

<sup>97</sup> הקדמה לפירושו על עדיות. השה פירושו על הספרא, אחרי סות, א', י"ב: "חשבתי נוסחא העקרת ונודמן לי פי' מן השמים". וכפי שהעיר א. ה. ווייס, אי אפשר לראות בזה מליצה בעלמא, מבוא, עמוד VIII. במקום אחר מסיים חשבונו ברזי סמונות: "נהה לך אחי חשבות שאלותיך כפי מה שהראוני מן השמים, חמים דעים, סימן נ'. לשון זה נמצא גם כ, ששה סובבצח' כ"ס ק"ב, א': בעלי הנפש, סוף שער השמים! השוה חמים דעים סימן נ"ט: סימן י"א: ועל שאלותיך אני נוקק להשיב כפי אשר יזמן לי הבורא! לא מהכמתי כי איני כדאי". ובסימן נ': "כפי אשר יזמן לי הבורא הסוד הנגלה אלינו". עיין סימן רכ"ז. עיין פירוש ר' יהונתן סלגיל על הריף, חולין פ"ד, עמוד פ"ו.

<sup>98</sup> בית הבחירה פ"ו, ה"ד. מהר"ם בן חביב, כפות תמרים י"ב, ב' (פוכה ל"ב, ב') אומר שדברי הראב"ד הם בדרך נוספא. עיין חיד"א, שם הגדולים, מע"ג, א', י'.  
<sup>99</sup> השה ספר יראים, עמוד היראה, ל"ד: "הילכך יזהר אדם דרך ברחנות ושחוק שלא יאמר כך אמר לי הקב"ה". עיין הגהות מיומנות, הלכות עכ"פ פ"ה, ה"ח.  
<sup>100</sup> Neubauer, *MJC*, II, 124; והנה מלאך ה' כמראה אליהם בחוון ראה"; עיין 22-14, *Gesammelte Schriften*, III, D. Kaufmann.

<sup>101</sup> עיין למעלה עמוד קע"ט.  
<sup>102</sup> אולי הוא ר' יצחק סרנפירא, עיין למעלה, עמוד קפ"ד.  
<sup>103</sup> שם טובא אצל ר' מנחם בן זרח, צירף לדרך, הקדמה.  
<sup>104</sup> שם הגדולים בערכו.  
<sup>105</sup> הדברים האלה נמצאים בפירושו ליחזקאל מ"ב, נ', בשתי ההוצאות הראשונות, ויניציאה רפ"ג-פ"ה, ויניציאה סכ"ה, וגם ככ"י שנכתב כנראה כמאה ה"ב, בצרפת, ביהמ"ד לרבנים אשר

לפעמים: לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא... ואמר אני, או: לבי, ואמר לי<sup>106</sup>. אין לאל ידנו להכריע אם דברי ר' מנחם בן זרח תלמידו של ר' יהודה בן הרא"ש (נפטר 1374): ושרתה רוח הקודש על רבינו שלמה ונברה ידו בנטרא וחיבר פירושים על הכללי<sup>107</sup> מיוסדים על מסורת עתיקה. רמז לאפשרותו של מראה או הזון נמצא גם בספר "הסידים": אם זוכה אדם לכך שיפתח [ו] השמים לעיניו, היה לישאל שימצא הקבה נחת רוח וקורת רוח לבריותיו<sup>108</sup>. על פי מקור אחר היה רש"י שואל שאלות מן השמים<sup>108a</sup> השאיפה לידי השגות בדרך הארה עליונה היתה מצויה גם בין הפילוסופים של ימי הבינים<sup>109</sup>. האמינו כי, דברים רבים ידעו הקרמונים בהתעוררות אלהי<sup>110</sup>, כי אפשר שתפול המחשבה על דבר בלתי מושג ברעיונים ובלתי מובן<sup>111</sup>, והלב יראה מה שלא תראה העין. יש ואדם מבין דבור בתוך לבו ואינו יודע. איך הגיע הדבור הזה אליו כי לא שמע קול המדבר אליו<sup>112</sup>.

ההשקפה המשורר כותב כחסד עליון, כלומר בעזרת המוח, המסוגלת על השירה, הופיעה גם בימי הבינים. אף כי שונה השקפה זו ממושג רוח הקדש גם במהותה וגם במוצאה – הזמר, הסידור, פיגור, וירגיל, פלטון וציצרו מצד זה, הנביאים והתנאים מצד זה – לא נמנעו לפעמים לבלבלם יחד. עפ"י סעריה, המשורר בעברית נקרא נביא. "חבל נביאים" – הנזכרים בספר שמואל א' י' ה' – הוא להקת משוררים. וכוונת המלים, והתנבית עמם" (שם י' ו'): "החבר שירים בלי מחשבה קודמת"<sup>113</sup>. היה מי שמצא לנחוץ למחות בידי אלה שנהגו מדת פזרנות ופדיצות כשמושג שם רוח הקדש ותלו עצמם באילן גדול, הרמבים: ומה שההבילו המהבילים ואמרו

כאמריקה, 6846, דף 6, עמוד א. מעניין שבדפוסים אחרים נראה ה"ש השמיטה המדפיסים את כל המאמר שהיה זה לרוחם! גם לרוחם! *Abraham J. Levy, Rashi's Commentary on Ezechiel*, 40-48, Philadelphia 1931, השוה גם לשון הראב"ד, למעלה להערה 97.  
106 יחזקאל כ"ט, כ"א; סמות כ"ח, ר'.

107 צידה לדרך, הקדמה; עיין לקושים מדברי יוסף סמברי, ניו יורק, 197, *MJC*, עמ' 106. ספר סמירי, הוצ' וויטענעצקי, סימן חכ"ו. ובמהדורת בולגריא, סימן תשס"ו: ולולא שבני אדם היו פגרים מה שרואים, היו רואים דברים הרבה כמו בהחמית שאין מציאות.

108a, ושמענו כי קודם כן היתה מעלה כזאת לרש"י ז"ל, כ"י שו"ת מן השמים. הנזכרת להלן בהערה 147. רש"י האמין בכחה של קבלה מעשית, עיין סנהדרין ס"ב, ב', רבא ברא נברא ע"י ספר יצירה שלמדו צורף אוהיות של שם. עיין גם שם, ס"ז, ב', ר"ח ור"א. שהיו מצרפים אוהיות השם שבהם נברא העולם. עיין למעלה הערה 40.

109 לנישא זה הקדשתי מאמר מיוחד. עיין גם מאמרי בספר היובל לכבוד לוי ניצנברג ומאמרו של רינבורג, עלייתו של ר' יהודה הלוי לארץ ישראל, מנחה לדרור.

110 ר' אברהם אבן דוד, אסנה רמה ב', ד', א', עמוד 58.

111 מסורי הפילוסופים א', י"ז.

112 ר' אברהם בר חייא, פנלה המגלה, 41; עיין במבוא לי. נושמן, עמוד XVIII, גם *MGWJ*, XLVII (1903), 467, 1.

113 פירוש לספר יצירה, מהדורת לאמברט, עמוד יז; שירת ישראל לרמב"ע, מה' ר' יהודה אלהרתי מתאר את משוררי ספרד בתאודי נבואה, השוה תחכמוני, שער י"ח, א'; י"ח, נ'. על שירתו של ר' יהודה הלוי אומר: כאלו סכוכי רום נרולה או מרוח הקודש אצילה, שער 1, 2.

[כא] על רוח הקודש בימי הבינים קצה

כשיתעורר אדם לדברי שיר שזהו רוח הקדש, ח'ז' שיהיה שיכון לזה הר'מ' ז'ל ומי קם כנאותים כמוהו".<sup>114</sup>  
אף על חכמים שחרשו חדושים מדעיים אמרו שמן השמים הגיעו להם הדברים. ר' משה אבן עזרא, שהאמין שרוח הקודש נחה על "החכמים הנעלים",<sup>115</sup> אמר על מיסדי הכמה לשון הקודש: "גלה להם אלהים את סודות הלשון העברית ודקדוקה".<sup>116</sup> ור' שלמה פרחון כותב על רבו ר' יהודה הלוי, שנילה לו הבורא דבר שלא נתגלה להבינו סעדיה ז"ל ראש המדברים".<sup>117</sup> ר' יונה אבן ג'נאה, ראש החכמים בתורת הלשון העברית, אומר פעמים אחרות שחדושי שהיו נעלמים לחכמים אחרים, אשר לא התעורר עליהן זולתו,<sup>118</sup> הגיעו אליו מאת אלהים, וכאילו הייתי מתנבא בה בנבואה".<sup>119</sup>

## ו. גלוי דעת עליון בחלום

לא כאן המקום לתאר את דעות הקדמונים על החלום, על התבן או על הבר שב. די לנו להזכיר את דברי ר' שבת' דונולו בפירושו על ספר יצירה, ח'א':  
וכמו שהבורא יודע העתידות, כן האדם בעת אשר ינוח רוחו ונפשו מלעמול בעמל צרכיו ויונם ויישן וישקוט רוח החיים מלהתעסק בצרכי הנוף, אז יראה בחלומותיו עתידות ודוחות המתים ומקומות ואדם שלא דאה ודברים המזהים גדולים". ובאמת האמינו הרבה חכמים שנגלו להם דברים בחזון לילה.  
ר' משה אבן עזרא מקדיש פרק שלם בספרו "שירת ישראל" לתשובה על השאלה ברבר מה שהעירו אנשים אחרים על עצמם שחברו שירים בחלום" ובא לירי

114 פירוש לספר יצירה המיוחס לראב"ד, פ"א, מ"י, מנטובה שכ"ב, נ"א, א'. ר' יעקב אומר בספר אביו ר' אברהם נבישין, עומר השכחה, קכ"ה, ג'. על "חכמת השיר שהיא דסה ונשנבה ויש לה יחר שמה ויחר עץ על כל מיני חכמות עד שהסכימו יודעי דעת ומביני מדע בי בעלי זאת החכמה אינם ריקנים מההופעות האלהיות ורוח ה' תנוסס ותנוצץ בהם". ובסם ר' סעדיה ז' דאנן: "שכל המסודרים ספק נביאים". עיין גם בהקדמה. השוה דברי דשכ"א: אה. ספרי היונים עשו חונה, ומתבריהם קראו נביא וחונה". מנחת קנאות, פרעסבורג 1888, עמוד 45; Die *MGWJ*, XXXI, (1882), עמוד 513. על שאלה האינספירציה ויחסה לנבואה עיין ספרי Die Prophetie, עמוד 40 והלאה.

115 שירת ישראל, עמוד נ"ב.

117 מחברת הערוך, הקדמה, XXII. עיין גם: *Notice sur Abulwalid*, Munk, עמוד 85, 194.  
118 מה שחדשגונו מן הענינים המופלאים והראונוהו מן הסברות הנאות אשר לא התעורר עליהן זולתנו ולא ירגיש להן בלעדיו, מה בחסד האלהים ורב טובו עלינו", ספר השרשים, הוצ' בכר, 64. וזה הסקום, שירך סופלא בפרוש, והוא סמה שלא התעורר אליו זולתנו והפיק אליו הכורא יתעלה הכנוח חמן לנו ידיעתו כיד אלהי הטובה עלי, שם, 411. ואסאל אלה. אלהאמי פי דלך, *Opuscules*, Takrib wa-Tashil, Abulwalid, הוצ' דרנבורג, 200; עיין ספר הרקמה, הוצ' וילנסקי, צ"ח, 20; בכר, 14, *Leben und Werke des Ibn Gadhk*, הערה 81 (מה כ"ץ אלה לאו); הרמב"ם פרשן המקרא, עמוד 100, הערה 3.

119 כי אני לא הגעתי אל החכמה הזאת כי אם בהתמרת החקירה והעיון ובטורח תמיד לילי יומי, ובחשק שהיה נכנס לה בלב, וכאלו הייתי מתנבא בה בנבואה, ספר הרקמה, כ"ה.

קצו

השיל

[כב]

מסקנה שענין, חבור שירים ומאמרים פרחאים בחלום הוא דבר שלא נוכל להרחיקו ושאף אפשר לנו להכחישו, שהרי שמענו רברים כאלה מאנשים המפורסמים באומתנו, אנשי אמת שלא יכזבו ושלאפשר לסמוך על שכלם ואמונתם. מוכיר רמב"ע את חלומי של רב האי ואת החרוזים שראה ר' שמואל הנגיד בחלומי. גם ר' יצחק בן גיאת ספר שפעם אחת היה עסוק בשאלה איך לקרא את השיר שחבר על הצרות והפורעניות שעברו על אליסנה עירו והנה חבר בחלומי חרוזים שמתוכם הוברר לו איך לכנות את השיר. הוא מביא דעת, אחד מחכמי אומתנו שיש חלומות הבאים על ידי כח אלהי המניע את הנפש לרעת את הדברים ההווים השכליים. לפעמים, הבורא יניע את הנפש ויעירה ויודיע אותה מה שיהיה ויקרה לה.<sup>120</sup> גם ר' שלמה אבן נבירול התעורר בחלום לכחוב שיר למוד ולתאר בו את יסורי תורת הדקדוק של לשון הקודש.<sup>121</sup>

ובל כך חזקה היתה אמונת הרבה חכמים שמגלים להם רברים מן השמים עד שסמכו בהלכה למעשה על מה שנאמר להם בחלום.<sup>122</sup> ר' אליעזר בן נתן, הראב"ן, בן רודו של ד"ת, שעל פי אגדה היה עושה נפלאות חכה לקפיצת הדרך,<sup>123</sup> מספר בספרו: "בשנת תקי"ב (1152) אירע מעשה שהוציא חתני אליקים יין מחבית לכלי קטן ששחה ממנו גוי יין כשר והוא הכלי נסך. ושאלני אם היה היין כשר. ואמרתי לו יודע אתם אם הכלי ננוב ואמר הן והיתרתיו. ויום שבת היה לאחר אכילה, ישתי ובא אלי מורי חמי בחלום והיה קורא השותים במוקפי יין וחודי, ואני הייתי מפרש על הגויים בחלום ששותים יין נסך ואוכל בשר חזיר. ובהקיצתי הבנתי כי הודיעני על היין שהוא נסך שלא היה הכלי ננוב וניסתיו ולקחתי אותו כלי עצמו והנחתי ב' ימים ולילה אחר ולא ננוב וידעתי כי לא יפה היתרתי ואסרתי את היין שבחבתי והתענית ב' ימים וגם השותים אותו."<sup>124</sup>

על ר' יצחק ב"ר משה מינה, בעל אור זרוע, מספרים שהיה מסופק איך לכתוב שמו של ר"ע, בא' או בה' בסופו, ובא לו בחלום פסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, סופי תיבות ר' עקיבה, ועל שם כך קרא את ספרו בשם "אור זרוע".<sup>125</sup> ובעצמו כותב על זה: "ומפני התיבה הגדולה שהאיד הקב"ה את עיני שמצאתי את שמו נכתב בזה המקרא."<sup>126</sup> ור' מנחם ב"ר יעקב מווארמס שמת בשנת 1203 מספר, שאמר לו בעל ה"חלום מפני מה מברכין על המילה: כנגד השנים שחיו אברהם ושדה כשניתן לאברהם מצות המילה, על - זה מאה, המילה - עולה תשעים רמו

<sup>120</sup> שירת ישראל, ק"ג-ק"ה.

<sup>121</sup> שיר ענק, שירי אבן נבירול, הוצ' ביאליק רבניצקי, ח"א, עמוד ק"ט: Jubel. Egers.

<sup>122</sup> 23-18, 193, schrift. Zunz

<sup>123</sup> על הבעיה הזאת השוה א. א. אורבך, הלכה גבואה, חרביץ י"ח, עמוד ו' והלאה.

<sup>124</sup> 38, 23, IX, Jahrbücher, Brüll

<sup>125</sup> אבן העזר, פראג 1810, סימן כ"ו, עמוד י"ד, ב'; ובהנהגה, גליון המדרכי, ע"ז פ"ה.

<sup>126</sup> רטו התנח. חמיו היה ר' אליקים בן ר' יוסף סמאניץ.

<sup>127</sup> סדר הדרוה, ה"א א'.

<sup>128</sup> אור זרוע, אלפא ביחא, זיטאמר 1862.

[כג] על רוח הקודש בימי הביניים קצו

לשרה שהיתה בת תשעים שנה.<sup>127</sup> ר' משה מקוצי נתעורר על ידי מראות בחלום לחבר את ספר מצות גדול.<sup>128</sup> ר' אליהו מלונדריש האמין שחלם, חלום נבואה.<sup>129</sup> לר' אליעזר מבלנצי מסרו בחלום פתרון בפרשנות המקרא.<sup>130</sup> האמינו גם כן שדברים שונים נתגלו על ידי נפטרים שנראו לבני אדם במראות הלילה. ר' אמנון שחבר את הפיוט, ונתנה חוקף אחרי שקצצו את בהונות ידו ורגליו על שטרב לקבל את דת הנוצרים נראה ביום השלישי אחרי שנתבקש לשיבה של מעלה לר' קלונימוס ב"ד משולם בראשית המאה ה"ב, ולימד לו את הפיוט שהוא... ויצו עליו לשלוח אותו בכל תפוצות הגולה להיות לו עד וזכרון ויעש הגאון כן.<sup>131</sup> ר' חיים ויטאל ספר שרשי בא לאחר מותו בחלום לבן בתו ר' שמואל.<sup>132</sup>

127 וזכרון ברית לראשונים, כללי המילה לר' נרשון הגוזר, 120, *Magazin für die*, Gross  
128 *Wissenschaft des Judentums*, X, 65, 80. [ובפי' על ההורה כח' פרסה, לפי ככטר בספר הזכרון לקהוש, צד 480: ועשה באחד שהיה סנדיקוס ובא להיות סנדיקוס פעם שניה ואיל בעל החלום אל העשה וכו'. ש. ל.ן.]

129 בתחלת אלף השני (1220) בא אלי ענין מראה בחלום קום עשה ספר תורה משני חלקים, ואחבוקן על הסראה והנה השני חלקים לכתוב ספר מצות עשה בחלק אחד וספר מצות לא תעשה בחלק שני. ולכן הגני משה בן יעקב לחבר שני הספרים... וגם בענין לאוין בא לא בחלום ענין סראה בזה הלשון: הנה שכחת את העקר: השטר לך פן תשכח את ה' אלהיך. כי לא היה בדעתו לחברו במנין הלאוין וגם דבינו משה לא הוכירו בסנין. ואחבוקן אליו בכקר והנה יסוד גדול הוא ביראת השם. וחברתיו בעקרים גדולים במקומן. והשם אלהים יודע כי לפי דעת (י) איני מסקר בענין המראות. סמ"ג, הקדמה: ל"ה ס"ד. ויהי אחר ארבעת אלפים ותשע מאות ותשעים וחמס שנים לבריאת עולם הייתה סבה מן השמים להוביח. ובסנת חתקצ' הייתי בספר להוכיחם ואמץ הקב"ה ורועותי בחלומות היהודים ובחלומות הגויים ובחזיונות הכוכבים (פירוש): שלא נמצא כמותו פותר חלומות, מהרש"ל, עמודי שלמה, עשין נ', ויש עלי מסרו וחרנו הארץ וחרו להרדה אלהים ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבות מצות תפילין ממות וצדיקות. וכן בשאר הארצות הייתי כן ונתקבלו דברי בכל המקומות. עשין נ.

השוה *Malter, Dreams as a Cause of literary composition, Jewish Studies in*  
*honor of K. Kohler, 149-203; Schreiner, REJ, XXII, 64, 2* ראו בן מרגליות.  
שיר מן השמים עם תהות אור לשמים, הקדמה, שאסף חוסר רב על חלומות ורוה"ק.  
129 ותשלתי בחלומי על שאנו אומרים ברצה והחליצנו שלא תהא צדה ויגון לנו ביום מנחתנו, מה זה שלא תגנו לומר: שלא נהא בצרה ויגון ביום מנחתנו, הלא טוב לנו להחלל עלינו מהחלל על היום. ואען בחלומי: אם כה יאסרו, היה כמסמ' שלא נהא בצרה ויגון ביום מנחתנו, הא בשאר ימות [החול] נהא... ואיקץ משנת, והנה חלום נבואה ולא אחת משמים, י. ג. אפשטיין, פרישת רבנו אליה מלונדריש, מדעי היהדות, א', 83.

130 ומתרון זה נראה לי בחלום שפרוב צער שנצטרעתי לירע מה הוא הענין נתמנמנחי על הספר וראיתי והנה איש נוהן על ידי מלה לקרות וכראש ידיעה שלישיית היה כתוב: העתיקים העתידים הוויים הוויים, ר' אליעזר מבלנצי, פירוש על יחזקאל וחרו עשר, הוצ' פאונאנסקי, עמוד 87-88. השוה גם ספר שעשועים, עמוד 8.  
131 בעל, אור זרוע, סוף הלכות ר"ה, סימן רע"ו, מצא את הספור ככתב ידו של ר' אפרים ב"ר יעקב שבנו: עיין גם הנהו אשרי, ר"ה פ"א: שלשלת הקבלה, ר"א, פ"ז, ב'. עיין דאונידמן, אוצר השירה והפיוט, ב', 199 והלאה, אף תפלת, והוא רחוב' תגנו על פי אנדה לזכר גם ומראה בחלום לוקן אחר, דרחיל חסאין ולא הוה הכים כולי האי. השוה צוגן, *Liter. Gesch.*, עמוד 116; *Elbogen, Der Jüdische Gottedienst*, 1031, עמוד 524.

132 והקיצו. אסר לו: מי אחה, א"ל: אני שלמה וקנן, קום ורחץ בנקיין כפיך ותלסוד

קצח השיח [כד]

על פי אנדה, בו כלילה שהשלים הרמב"ם את חבורו, משנה תורה נתגלה אליו משה רבינו.<sup>133</sup> על פי אנדה אחרת בא הרמב"ם בחלום אתרי פטירתו לחכם אחד מחכמי מצרים בנרון קבורתו.<sup>134</sup>

ח. גלוי אליהו ושאלת חלום בחוג הגאונים

בתקופת מסעי הצלב האמינו, שנגלה אליהו זצ"ל בגלוי ולא בחלום על אנשים מיוחדים.<sup>135</sup> ונגלה על ד' אליעזר בנו של ד' יהודה בן רבי אליעזר הגדול. והימים ימי צפיה עזה לביאת המשיח. רבינו טוביה, מחבר ספר, לקח טוב כתב באנדה בשורה: אותות ומופתים היו במקומינו וגם אליהו נגלה אלינו.<sup>136</sup> ובעיר קרובה לקונסטנטינופול התחכרו חבורות של יהודים שראו את אליהו. הקהל לא קבל את דבריהם והחרים אותם.<sup>136</sup>

על פי אנדה אמר ד' שמואל הנביא לבנו ד' אברהם: בני השעה מוצלחת לאחיד יהודה. ודע שאתה תהיה ראש ישיבה כל ימיך, אבל אחרי יהודה יהיה יודע מה למעלה ומה למטה ואין נעלם ממנו ויהיה בעל שם.<sup>137</sup> והיה ד' יהודה החסיד, יודע עתידות.<sup>138</sup> ומעשה בר' יהודה בר שניאור הפרנס משפירא שישב אצלו בליל פסח, כשהגיע לכי לו נאה שמח מאד הד' יהודה החסיד ודבר' יהודה דקר ויספוק כפיו דרך שמחה... ושמעתי שאו אמר, לו ר' יהודה החסיד כי אליה הנביא זצ"ל היה פה עמנו. ואמר הר"ר יהודה: אוי לי שלא זכיתי לראותו ואמר לו הד' יהודה החסיד: אשריך, ארדבה ואלהיו הנביא זצ"ל היה קרוב אצלך יותר מאצלי. אמנם לא היה ר' יהודה נחשב לנביא, שהקבלה כך: שאם היה החסיד בימי הנביאים היה נביא ובימי התנאים היה תנא וכימי אמוראים היה אמורא.<sup>139</sup> כשחלה בחליו שמת בו הלכו אצלו טובי העיר והלומדים לבקרו וציוה לכבד את הבית קודם פטירתו ולפני מישתן אמר לאותן שישבו לפניו: רואים אתם שום דבר? אמרו לו: אין אנו רואים כלום כי אם באבק

סמני קריאת שם הנעלם, כי הכל למרחיק חוץ מזה. וכן עשה וישב אצלו במשעות, אבל לא ראהו ולסדר, היריא, שם הגדולים, רש"י.

133 סדר הדורות, ר"א התקב"ו.  
134 יוסף סטבור, דברי יוסף, ברלין חר"ו, 34-35. קרוב לעיר פולש, סה"ק יום אחד סגנדר, ראה ר' פתחיה במאה ה"ב, קבר ובית יפה בנוי עליו. ואמרו לו כי בא בחלום לאיש עשיר יהודי: אני שמו ברקח ואם הבנה על קברי בית יפה יהיו לך בנים. ובנה עליו בית והיו לו בנים. ועשו שאלת חלום מי הוא הנקבר שם, ואמר: אני ברקח ואין לי שם אחר, סבוב ר' פתחיה, הוצ' נרניהוט, עמוד 12.

135 יעקב מאן, התנועות המשיחיות בימי שלשה מסעי הצלב הראשונים, התקופה, כרך כ"ג, עמוד 258.

136 מאן, שם. עיין גם Baer, Eine jüdische Messiasprophetie auf das Jahr 1186, *MGWJ*, und der dritte Kreuzzug (1926), LXX, 113 והלאה.  
137 IX, *Jahrbücher*, Brüll 33.  
138 Brüll 138, שם, 28.  
139 Brüll 139, שם, 22-23. עיין קאמעהאר, חסידים הראשונים, עמוד 30.



[כה]

על רוח הקודש בימי הבינים

קצט

שלפני מטחך אנו רואים שכתוב בו חסיד. אמר להם [תנו] לי ריו וקולמוס, ורוצה אני לכתוב את הקץ ולגלותו לכם. וכשנתנו לו הקולמוס בידו מיד נפטר.<sup>140</sup> אף על נכרו של ר' יהודה החסיד, ר' אלעזר הרשן, יוספר כי פעם כשהיה חוקע בשופר בראש השנה בבית מדרשו ושמועה זנחה ארם אחד ששחק בבית המדרש ושאלה אותו: מי שהיה יכול להיות זה ששחק בעורך חוקע, והפצירה בו עד שאמר לה: אליהו הנביא וצ"ל מפציר, בי לחקוע ואינו יודע לחקוע היטב על כן שוחק עלי.<sup>141</sup>

ר' אפרים בר' יצחק מרגנשבורג, הנקרא רבינו אפרים סתם בתוספות ובפוסקים (נפטר 1175), בעל תוספות, פייטן משובח, חלמירו ובר פלוגתיה של רבינו חם, ספר שאליהו נגלה אליו. ר' אפרים החיחס בשלילה למנהגים שלא נזכרו בחלמור ולענן לאלה האומרים. מנהג ישראל תורה. ולא בעידו בלבד בקש לעקור מנהגים קדמונים שלא ישרו בעיניו אלא בכל המקומות שהלך שם ברק ומצא מנהגים שיש לערער עליהם ורצה לשנותם.<sup>142</sup> בנטיה זו עודד פולמוס וריב מצד חכמי דורו, אבל הוא היה תקיף ברעתו והתרעם על מי שלא שמע לו. אמנם בענין אחר חזר מרעהו. פעם אחת אכל, מדגן שקורין בורכט'א. ובליילה נראה לו זקן אחר, בעל שיבה ובעל שער והרר פנים ומגורל זקן והביא לו קופה מלאה שרצים ואמר לו: קום אכול. ונתת מאד. איל: והלא שרצים הם. אמר לו: כך אלו מותרים כמו השרצים שאכלת היום. בהקיצו ידע שאליהו זכור לטוב נגלה אליו ומדיום והלאה פירש מהם.<sup>143</sup>

בחוני חסידיו אשכנזי שאלת חלום על ירי השבעת מלאכים הייתה חזון נפרץ. מעשה בהסיד שעשה שאלת חלום מי ישב אצלו בנן ערץ.<sup>144</sup> וגדולי

140 Brüll, שם, 43. על פי סבוב ר' פתחיה, הוצ' גרינהוט, 7, לא רצה ר' יהודה החסיד לכתוב את זמן הקץ. השוה ספר חסידים, הוצ' וויסטינעצקי, סימן ר"ב.

141 Brüll, שם 22. על פי אנדה נתגלה אליהו לר' יצחק אבי רש"י, השוה ר"ל נונצבורג, דגרות קטועות, הגרן ח"ט, 54-55.

142 אפסוויצער, מבוא לספר דאב"ה, 322.

143 חשב"ץ קטן, סימן ש"ב; הנהוח אש"י, ע"ז, פ"ב, סימן מ"א. בעל אור זרוע, פסקי ע"ז, סימן ר'. שמע את הדבר, מפי הקדוש ר' יהודה החסיד וצ"ל... שכל מי שיאכל בלבטא לא יזכה לאכול לוייתו. ורבינו אפרים, התיר אותם וכו' בלילה הביאו לפניו בחלום קערה מליאה שרצים לאוכלם וכעס על המביא. ואמר לו: למה אתה כועס, הלא אתה הוא המתיר. וכעס על בעל החלום שכך אמר לו, ומתוך כך הקיץ ונזכר שהתיר בלבטא בו ביום, מיד עמד ממיטתו ושיבר כל קדרות וקערות שאכלו בהם. ר' אפרים נזכר בספור על הופעתו של ספה רבנו, עיין למעלה עמוד קפ"ז. [מפניינים הם דברי ר' ישעי' הוקן מטרנאני בשו"ת שלו כח' קטנבר' ולפי שכבר ב"ת JQR, 1892, עמ' 108]: ואעפ"י שרובי חלומות לא מעלין ולא מורדין ואין לסמוך עליהם, אליהו זכור לטוב נרמז לו בחלום ושאלתי את פיו על הדבק ששכרתי בני אדם אם האמת אתם, ואמר לי בין הסרך ובין הרבק שלא במקום רבותא שריפה. ההבדל בין חסידו אשכנזי ובין רציונליסטי איטליה אינו אלא בנימות. ש. ל.]

144 ספר חסידים, הוצ' וויסטינעצקי, סימן פ"ג. הרשב"א, מנחה קנאות, פרעסבורג 1838, עמוד 29, מספר, ששמעת בברור שמנה חסידו אלמאנייה לעסוק בדברי שדים, ומסביעין אותם ומשלחין אותן ומשתמטין בהם בכמה עניינים.

החסידים ראו צורך להזהיר ולומר: יתרחק אדם מעשות כל אלה ולא בשאילת חלום ולא יעסוק שאחרים יעשו לו... אם יאמר אדם טוב שאעשה שאילת חלום שארע איזה אשה טובה אקח, לעולם לא יצליח. ואין טוב לאדם אלא יחפלה לפני הקב"ה. ואם יצא בדרך אל יאמר אשביע מלאכים שימנהגו אלא יחפלה לפני הקב"ה.<sup>146</sup> ור' יצחק מקורביל מספר שר' יהודה החסיד הזהיר לתלמידיו שלא לילך לחופה מפני ליסטים שבררך והלכו ובטחו כמה שרדעו להוכיח את השם. הלכו והוכירו. בחזירה אמר להם: אברחם העולם הבא אם לא חשובו בלא שום הזכרת השם וחמסרו נפשם להריגה והלכו ונהרגו.<sup>146a</sup>

ורבנו יעקב הלוי, הצדיק ממרוני (Marvège), סבעלי החספות, היה שואל בקביעות שאלות מן השמים, בגופי הלכות ובספיקי דינים ולהכריע בין הפוסקים על ידי התבודדות ותפלה הזכרת שמות והיו משיבין לו על שאלותיו. והיו רואים בו פליאות גדולות ונוראות.<sup>146</sup> ובה משפטו כל הימים כל זמן שהלכה מסתפקת לו צוה לעולם שערי מדרשו ואזי ה' במראה אליו יתודע וכל ספקותיו מודיעים לו וכאשר ישאל איש ברבד אלהים דבריו. ואת גלו ויהוה לכל כי אינו יודע ואינו רואה ואין מקיץ ער שלוקחין עיני ידוע ומקריבין לפתח מדרשו ומיד היה נוער משנחר.<sup>147</sup> קובצי תשובותיו הגיעו לירינו בשם, שאלות ותשובות מן השמים.<sup>148</sup> ר' יעקב לא השתמש כנראה בשמות ולא השביע מלאכים,<sup>149</sup> אלא היה מתפלל ומחלה את פני ה', שיצוה, למלאכים הקרושים הממונים על שאלת חלום להשיב על מה שישאל לפני ה'.<sup>150</sup> מרמז אחר נראה שהיה מוצא את התשובות כתובות לפניו.<sup>151</sup> כשהתשובה שהשיבו לא הייתה ברורה היה חוזר ושואל עד שלש פעמים<sup>152</sup>,

145 ספר חסידים, סימן ר"א; השוה סימן שע"ט, עמוד 116.

146a עמודי גולה. הוצ' קראקא שני מצוה ג'.

146 רדב"ז, שו"ת, סימן תקל"ב. עיין הקדמתי של ר' ראובן מרגליות לשו"ת מן השמים. נכפי על התורה כתי' פרמה, לפי שכטר בספר הזכרון לקהוט 488: שאל ר' יוסף בר' יצחק את פסוק זה בחלום לר' יצחק רבו ספריו דומי ופי' לו וכו'. ש. ל. 147 כ"י Enelow 682, ביהמ"ד לרבנים. השוה אלכסנדר מארכס, *Proceedings of The American Academy for Jewish Research*, IV, 153.

148 נדפס עם שו"ת הרדב"ז, ח"ה, ליוורנו תקע"ח; שו"ת מן השמים עם הנהגות קטת הסופר, קרקוב 1896; עם הנהגות אור לשמים לר' ראובן מרגליות, לכוב הרפ"ט. השוה שטיינשניידר ZfHB, XIV, 122; I, ZfHB, 7; Gallia Judaica 364-365; 'בועו כוהן, קונטרס התשובות, 803. עיין שבלי הלקס, סימן קנ"ז. ואין אנו צדיכים לחלוטו של רבינו יעקב הצדיק מסרוויס וצ"ל ולא לפנהגו ששאל על ידי שאלת חלום... ואין משיבין בדברי חלומות דקיימא לן לא בעמים היא'; עיין תרביץ שו"ת צד 22 ה' 186. חיד"א, שם הגדולים, ערך יעקב החסיד; ברכי יוסף, א"ח, חר"ד, ב'. ובכ"י ביהמ"ד לרבנים שבאמריקה 682 EMC; כ"י ירושלים, 80, עפ"י יואל, עמוד 222; קרית מפר"א, 117; ה', 150.

149 על השם הקדוש בן מ"ב אותיות אם מותר להשתמש בו ולהשביע המלאכים הממונים על התורה להתחכם ככל מה שילמדו וגם להשביע מלאכים הממונים על העושר ועל הניצוח ועל מציאת חן בעיני שרים או אסור להשתמש בכל אלה? והשיבו: קדוש קדוש קדוש ד' צבאות. הוא לבדו יעשה לכם כלל דרכיכם, הוצ' מרגליות, סימן ט'.

150 סימן ג', ה'.

152 סימן ה', י' ט"ז; כ"ב.

151 עיין לספה, הערה 157.

[כו] על רוח הקודש בימי הביניים רא

באותו הלילה (153?) או בלילה השני, לפרש לי התשובה או להשיב תשובה אחרת מבוארת<sup>154</sup>. בחשובה אחת נאמר לו, הודיענך האישי הנבחר<sup>155</sup> כששאל אם הרברים שנטמרו לו, נאצלו... מרוח הקודש... או אם באו לפי מרוח אחרת, השיבו לו: באמת היה דבר ד'<sup>156</sup>. רוב שאלותיו היו בעניני תפלה ומאכלות אסורות. ועל קץ הנאולה שאל כמו כן, אך לא מצא התשובה כתובה לפניו<sup>157</sup>. מתקופה אחרת הגיע לידיו חיאור מצבו של שואל שאלת חלום. ספרו על ר' מיכאל המלאך, שעשה שאלות ועלתה נשמתו לשמים לשאל ספקותיו, כי נסגר בתור שלשה ימים וצוה לבלתי יפתחו החדר. ויציצו אנשי ביתו בין השערים, והנה מושלך גופו כאבן רומם. וישכב כן שלשה ימים מוסגר, כמת מוטל על מטתו, ולא זע ולא נד. ולאחר שלשה ימים ויחי ויקם על רגליו, ויקראו אותו על ככה רבי מיכאל המלאך<sup>158</sup>.

153 סימן כ"ב. 154 סימן ל"ב.

155 סימן מ"ג. 156 סימן ה'.

157 סימן ע"א. 158 סימן פ"ג.  
159 ספר הקבלה לר' אברהם בר שלמה, נויבאור, *MJC*, I, 105. רשב"ץ, מן אבות, ח"ג, פ"ר, עמוד ע"ב, כ', מוכיר את המתעסקים בשאלת חלום בהקיצ'. כמו שסיפר לי אבא מארי נ"ע, כי זקנו היה נוטל ומשיבים לו דברים אמתיים בהקיצ'. גם ר' אברהם אבן עזרא כותב בפירושו על סמות י"ד, י"ט: ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בחחלה הלילה פסוק ויהי בשלשם שנה כי הוא ע"ב אותיות'. ובפסוק אחר: אדם מוכיר סמות הקדושים או סמות המלאכים כרי להראות לו רצונו או להודיע לו דבר סתר, ואו רוח הקודש נלה עליו, והבשר משש שהוא רימה ותולעה והוא כמו סלבוש נפעמת ונרתעת מעו רוח הקודש ואינו יכול לסבול, ואו עומד ארם כאיש מתעלף ואינו יורע באיזה מקום הוא עומד, ולא רואה ולא יורע ולא מרגיש טעמו, אבל נשמתו רואה וסומעת, וזה נקרא חזון ומראה. הוכא אצל ר' משה חנוך, כתב תמים, אוצר נחמד, נ', 85. השוה פירוש דאב"ע להללים קל"ט, יח: MGWJ, XLII, 205, על פי כי ברסלוי. עיין אוצר נחמד שם, עמוד 97. הנה אבן עזרא טעה בשרים שהיו מליים אותו חמיד, ובפר כהן מיד היה יכול להניע מחקוריו נבירות וגרולות שגם המלאכים לא היו יורדים (ז) ומע"כ שרים הראו לו שישנו בעולם. ושפעתו מבני אינל אנט ששם מח בנייהם, כי פעם אחת היה רוכב ביער ובא בין רוב כלבים שהיו עומדים ומעיניים עליו וכלם שחורים, ודאי אילו הם שרים, כשיצא מביניהם או נסתכן וחלה וסת מאותו חולי'. ובעמוד 96: אבן עזרא כתב טעמים של שניען... כולם הסתו כריסן והיה נראה לו כמו שהיה מדבר ברוח הקודש'. ובמאמר עץ חיים לר' ישעיה בן יוסף מהבריו, ג. שלום, כתבי יד בקבלה, 16, ג. מביא דברים אלה מתוך פירוש התורה לראב"ע: והנה פתחו ושערו של [השם המפורש] כנגדי נעלות ואין איש מודיעני הנסתרות ותהי זאת האש כלבי כוערת ואין סכבה הנחלה. ויהי היום ואני סקוה אל אל נורא ואיום ואל חלום ואל ראה ודגה נראה אור בהיר... והוא אב החכמים וראש הנביאים ארתי משה ע"ה... ויאמר אלי בן ארם רואה כי את אל סוד האלוהי מסתאה ולדעת פי' השם... עתה אפרוש לך ברמזיה ואם נתן לך אלהים [לכ מביין] תוכל להבין ויפדש לעבדו כרמזיה ומרוב הסתאה נתעוררתי ובספרים [אנתון] כתבתי אלצמא... מ' יום אולי יראה בעל החלום שיהי לו בעל החלום להעתיק לו הספר [כלילה] ודמנה שלשון האינידיאה] בלשון ישמעאל, שטישנידר, *ZDMG*, XXIV, (1870), 306. – על סדר שאלת חלום עיין ספר רזיאל, אסטטרס חס"א, ג', א'; ל"ג, ב'; מ', א'; פירוש ר"ם בוטויל ליצירה פ"ד, מ"ג. השוה יפה מראה, מעשר עני, פרק המוליד'. ועניני הרוואות כסה סן המשכילים עוקים שאלת חלום בחכמה הקבלה ונענים בחשובה נכונה ונאמנה'.

**ח. גלוי אליהו ושאלת חלום בחוג הגאונים**

אף בחוג הגאונים, שרי התורה וההלכה שבבבל, היו כאלה שרחשו לבם שאיפה לחיות מחוץ כדרך שהנביאים היו רגילים לראות.<sup>159</sup> על גאונים אחרים אמרו שגילה אליהם אליהו הנביא וזכור לטוב.<sup>160</sup> והעיר רב שרירא גאון על רב יוסף בר רב אבא, גאון ישיבת פומבדיתא, שחי במאה התשעית, כי יום אחד אמר לחכמים כשהוקין והיה שמוץ ברהוריו: פנו מקום לאיש שיבה שבא אלי. ולא ראוהו ההכמים וידעו שהוא אליהו ז"ל ופנו לו מקום הרבה. ומה שנודעים עכשיו לפנות מקום לצד ימין לעבר הראש, מחמת אותו מעשה הוא שעושים כך. רב שרירא לא ספר את הרבר מפי העם; אבי אביו, ר' יהודה, היה סופרו של רב יוסף, ועומד בצורך הישיבה שלו בימיו.<sup>161</sup> על פי מסורת אחרת העיר ר' יהודה, שאליהו ז"ל היה נראה בישיבת רב יוסף כמה פעמים.<sup>162</sup>

באותו זמן חי בגורד' אהרן בן ר' שמואל, המכונה בפי ר' אלעזר בעל הרוקח' בשם, אבי הסודות'. עליו יוספר שעשה נפלאות על ידי כשרות בשמות קדושים,<sup>163</sup> ומחזיר מתים החועים בארצות החיים למנוחתם'. הוא עזב את ארץ בבל ובא לארץ לוקא אשר באיטליה ושם הרביץ תורה וגם מסר את הסודות' ובפרט, סוד תקון התפלות' לרבנו משה בן קלונימוס.<sup>164</sup>

במאה העשירית חי בבבל נסי נהרואני, ראש כלה, שני נהר ובעל שאר רוח, נשוא פנים ומכובר על בני רורו כמלומד בנסים והכס הרזים. קרוב לשנת

159 עיין אוצר הגאונים, הגינה, עמוד 13.  
160 על פי הספר בספר חסידים, הוצ' וויסטינעצקי, סימן תר"ל, עמוד 169, היה רב האי גאון עולה בכל שנה סבבל לירושלים כדי להקיף את הר הוימים בהג הסוכות והיה שוחק לאחר הסעודה ואמר: ואני משהר את עצמי בהושענא רבה אליהו הולך עמי, לכך נקחין מאשר לפנינו ומאשר לאחרינו ומדבר עמי. ושאלתי לו: מתי יבא משיח? ואמר לי כשיקפץ הר הוימים עם הכתים. ולקחתני כל הכתים שפצאתי להקיף, אולי ביניהם כך, ואמר לי אליהו: ראה כל הכתנים שאתה רואה מלוכשים מעילים והולכים בניאות אין שום אחד מורע אהיך דק אחד שהוא הולך אחר כולם שגבוה להם והוא נמאס בעיניהם והולך בגדרים רעים ואינו חפץ בכבוד ומשים את עצמו כפי שאינו והוא חזר ברנלו אחת ומצד אחד חסר עין. אמר: והו כהן אמר מורע אהרן, אמר רב היי: חיי, סוה שחקתי שבכולם לא היה כהן אלא אותו בעל מוס'. חשוה א. א. אסטוביצר, מחקרים בספרות הגאונים, 28. וקבלה בידעו שאף בזמן הגאונים ז"ל היה נלה... ומה שלא נגלה לנו עתה הוא מחסרון הדורות, ושאינ ראו שום אדם בענותתו לר'ך, דרשות אבן שויעב, פ' מנחס. ע' שם הגדולים, מערכת גדולים, ערך גאונים; וראיתי בספרים ושמעתי דברי סופרים כי נלה לקצת גאונים אליהו וזכור לטוב.  
161 אנדת רב שרירא גאון, הוצ' לעווין, עמוד 108-110.  
162 ספר הקבלה לראב"ד, I, MJC, עמוד 64; קצור זכר צדיק, שם, עמוד 92, במקורות אלה גאון זה מכונה בשם רב יוסף בר יהודה (1). עליו נאמר שהיה חסיד גדול ומלומד בנסים, I, עמוד 64.  
163 ר"ט בוטריל בפירושו לספר יצירה, פ"ר, ט"ז.  
164 אחימטק, II, MJC, עמוד 112 והלאה; השה MGWJ, IL (1905), עמוד 696; Gesammelte Schriften, D Kaufmann, III, עמוד 5-11.

920, כשנתמנה דוד כן זכאי לראש גלות, התיצב בפניו רב כהן צדק, ראש ישיבת פומבדיתא, ומאן לקבל מרותו אף אחרי שראש ישיבת סורא וכל החכמים הנלוים עליו ברכוהו וקבלוהו לראש גלות. או פרצה מחלוקת שנמשכה שלש שנים. מריבה בין שני ראשי הרור רעה להם ורעה לאומה ועלולה להביא תקלה ומהומה לתוך חיי הצבור. או עמר נסי ונכנס ביניהם. בדרך שלום אולי יוכל להנהיג אותו על ישיבת פומבדיתא שיתרצה בו כהן צדק ראש הישיבה. עד שהלך לילה אחר והיה פותח כל מעעולי בכל בשם, פתח אותו הלילה ד' נוסח אחר: י"ד מעעולים, עד שהגיע אליו ועמד על ראשו ומצא אותו נורם בחצי הלילה, כיון שראוהו כהן צדק חרד לקראתו ושאל לו על עסקי ביאתו, ואמר לו: חי נפשי לא הגעתי אצלך עד שפתחתי ד' מעעולים. אמר לו: ומה רצונך עכשיו? השיבו שיעשה כדבריו". וכך נתפייסו הגאון וראש גלות.<sup>165</sup>

על פי אנדה עסקו נאונים אחרים בשאלת חלום. רב סעדיה גאון לא ידע כמה אותיות יש בתורה, השביע בשם ובא מלאך והיגיד לו;<sup>166</sup> רב שרירא שאל שאלת חלום על אודות המשיח;<sup>167</sup> ורב האי השביע לבעל החלום ונגלה לו דמו בענין הגאולה.<sup>168</sup>

165 ר' נתן הבל, *MJC*, II, 79. הנוסח הערבי נחפרס על ידי פרידלנדר, *JQR*, XVII, עמוד 747 והלאה; השערותיו בעמוד 760, 8, רחוקה היא. עיין גם ש. א. פאנאנסקי, הקדם, שנה ב', עמוד 106, הערה ו'; ר' לוי גינצבורג, *Geonica*, I, עמוד 32 והלאה. רב נסי חבר וידיו וגם פיזיים שונים, עיין דאוורדאן, אוצר השירה והפיזס, ח"ד, עמוד 462; הקדם, שם.  
166 שם הנדולים, מע"ג, ערך סעדיה. עיין, אנתיות לרבני סעדיה, בסוף ליקוטי הש"ע מהארי"ל, חמ"ד, תקמ"ג. על פי ר"ס בוטריל, פירוש לספר יצירה, פ"ד, מ"ג, רב סעדיה, רב האי ורמב"ם עסקו בשאלת חלום. – רב סעדיה מספר לנו, כי הרשעים כאשר ראו שחבריה... ספד בעבריה מופסס לפסוקים, סססון ומוטעם, אחוו ברכילות מנונה ואסרו שזה חביבה לנבואה, הנלוו, דף ג', ב'. חסדוהו, שהכחיש בפסיקוה של הנבואה, הרכבי, זכרון לראשונים, ח"ה, עמוד ק"ס. אף שרוחק מאתנו לקבל רכילות מנוה, כראי להעיר שחשד זה מפיץ אור על מחשבות בני התקופה. כשרוצים להוציא לעו על כן ארם, אין מספרים אלא דבר המתקבל על לב השופע, חסד היאוסן כי יסופר. אמנם אין לנו ראייה שרב סעדיה רדף אחרי השראת דוח הקודש. הוא דחה את פני אלה שתפסוהו על דבריו שנענה מסרדם (הענותו מסרדם, הרכבי, זכרון לראשונים, ח"ה, עמוד קס"ג, שורה י"ב). אכן התפלל לשיבת הנבואה בתפלת השחר (שלח נואל וינאלנו ויעלנו שמחים אל אדמתנו, ואור שכינתך בינותנו וחזון נביאך בקרבנו, סדור רב סעדיה, עמוד פ'). והאמין שעם ביאת הנואל יהיו כל בני ישראל נביאים, ערד שאם ילך אחד מבני ישראל אל אחת הארצות ויאמר: כי אני מישראל, יאסרו לו: אמדו לנו סה יהיה למחר או סה היה אחמול סמה שהיה סוד אצלם. וכאשר יאמר להם יתברר להם שהוא מישראל, האמנות והדעות, הוצ' סלוצקי, עמוד 126. עיין מאמרי בספר היובל לכבוד ר' לוי גינצבורג, עמוד קע"ה, הערה 100. – על פי ספר החיים כ"י ידע רס"ג, זה המעשה דהיינו שעל ידי ספר יצירה נוכל לברוא נולם, ספר יצירה עם פרוש אבוסהל דונס כן חמיס, הוצ' גראסבערן, הערה א', עמוד ז.

167 לקוטים מדברי יוסף לר' יוסף סמברי, *MJC*, I, 117; ר' מנשה בן ישראל, נשמת חיים מ"ג, פ"ז. רב שרירא עשה שאלת חלום וקראו לו הפסוק... ורמזו לו תשובה על שאלתו והוא לא היה מבין, וחזר ושאל ובקש ובוארו לו כל הענין.

168 קבק, נני ונטחרות, ח"ג, עמוד כ"ט; נכ"י אחר, *RES*, xii, 92, נסר הרבר כסס

העיר רב האי גאון על רב אברהם גאון קבאסי שהיה, מכיר עתידות בנענועי עלי האילנות ביום שאין רוח נושבת והיה מכסה האילן בסדינין והי' חכמ' מפארה'. הוא היה, מוריע פליאות גדולות שמכדין בהן האמת בני אדם.<sup>169</sup>

ר' יוסף בר רב אבא הנוכר נתמנה לגאון בפומבדיתא על ידי הלום, אף על פי שכות הקרימה היתה לר' אהרן אב בית דין שהיה, גמיר ועדיף טפי מניה.<sup>170</sup> ועל פי ערותו של ר' משה אבן עזרא ספר רב האי גאון לר' מצליח היין צקליה, שבקר אותו בברגארד, שפעם אחת מצא מלה, באחת הכעיות' של רב סעריה גאון, ולא הבין פרושה וכוננה. מחשבתו היתה עסוקה בענין הזה עד שישן. בחלומו דאח, אותו, כלומר את רב סעריה, ושאל אותו את פרושה המלה בלשון ארמית שדברו

חכם אחר ספריו. ש. ל.] עיין ראש, יוסא פ"ח, י"ט. ורב האי אמר לא בלשון זה היה אומר כהן גדול אלא השם אלא שם בן שנים וארבעים אותיות. ועדיין מצוי בישיבה בקבלה וידוע לחכמים'. הנהו רבתי רב האי כתשובתו, טעם וקנים, 57 והלאה: ויש אנשים החלומויותיהם חרים ובורים כששואלים שאלת הלום מחלומות אחרים, ויש עתים שהתשובה כדורה, ופעמים שהיא מסתחמת ופעמים שאין תשובה על השואל... אבל זה שאמרתם כי לכל אחד צורה ידועה בעל הלום שיבא אליו, לזה וכן ולזה בחור, שמענו כי היה כן, אבל אנו לא ראינו זאת ולא אמר לנו מי שראה כן. בדברים אלה רב האי רומז לנו שהוא בעצמו היה עוסק בשאלת הלום. הוא רק שולל שראתה את בעל החלום.

169 אוצר הנאונים לסוכה כ"ח, א': הנהו שערי תשובה, איי הים, סימן ע"ד; הכותב לעין יעקב, סוכה כ"ח, כ"ש הריטב"א; ספר האשכול, הוצ' אלבק, קע"א, א': ערוך השלם, ערך סח. על עפי אלפא ביתא רבן סירא ונאח ליהודה, עמוד 256; אוצר מדרשים, עמוד 45) בן סירא, כשהיה בן חמש עשרה שנה למד שיחת דקלים, שיחת מלאכי השרה, משלות כוכבים ומשלות שועלים'. על הלל ושמיא אמרו שלמדו, שיחת עצים ועשבים', מסכת סופרים, פ"ז, ז', הוצ' הניער, עמוד 299. על ר' יוחנן בן זכאי אמרו שירע שיחת מלאכי השרה... ושיחת דקלים, משלות כוכבין, משלות שועלים' (סוכה כ"ח, א'). מהי שיחת דקלים? רש"י אומר: לא ירענו מה היא'. את דעת רב האי גאון הוכחנו בפנים האמרו. פירוש מסחורי נמצא אצל רבינו גרשום: שהיה יודע ללחוש דבר שהחמלא הפרה דקלים ושיחקרו' [עיין סנהדרין ס"ח א']. רשב"ם (ב"ב קל"ד, א') רואה בה כשרון ספרותי: שבני אדם רגילים לדבר על הדקלים כרמתיב בשלטה וידבר על העצים'. מחבר הפירוש לבראשית רבא המיוחס לרש"י רואה בה כטוי של מליצה: אדם זורע טאה של חטים אלא להוציא ממנה כמה טאין, נמצא כשהארץ מוציאה פירותיה, כאילו היא משיחה עם הבריות שמחורת להם מה שהוציאו בה' (ב"ר, פ"ז). על פי רש"י שפרוט, פירס רמנים, הוצ' צווייפעל, עמוד 26, משמעותה: יודעת טבע כל צומח האילנות והעשבים'. ולדעת מהר"ו: מודיעים חכמת הש"י בארץ כשנבי אדם מתבוננים בהם'. הנהו נם פירושו של בעל באר מים חיים, עץ יוסף, עין יעקב, סוכה כ"ח; חנינה י"ד, ב'; וזהו פנחס, רכ"ח, א'. רל"ג, *Legends of the Jews*, V, עמוד 61. *Flora der Juden*, II, עמוד 361. בניטין מ"ה, א' יוספר שבימי רב עיליש רייון בסחואו בוטנו של רבא) היה אדם שירע, בלישנא דציפורי', כלומר שיחת העופות. כך פירושו של בעל הערוך מל' ח'. רש"י כותב בוהדות, המבין העופות'. ובעל סדר הדורות, ערך עיליש השני על פירושו של בעל הערוך. - בספר, הלכות גדולות', הילכות נישין, הוצ' הילדעסהיימער' עמוד 327. הובא בקשר עם הספור על אבות דשמואל שמדיא אחת ידעה, בלישנא דציפורי'. (נמצא בקיצור על הגדות הירושלמי שפרסם הר"ל גינצבורג בנוי שכתר ח"א עמ' 392 ועיינים עמ' 389, ש. ל.) על הנושא הזה כפולקלור השוה VIII *Handwörterbuch des Deutschen Aberglauben*, 1683-4.

[לא]

על רוח הקודש בימי הביניים רה

בה. רב סעריה השיב לו ורמו לו שיעיין באחד הספרים שממנו תתהור לו משמעות המלה. ובאמת מצא רב סעריה את הפתרון בספר שהראה לו.<sup>171</sup> ר' נסים נאון כתב: הנידו לי זקנים שכבודו שביום שהכניסני לברית מרינא אבא אלוף זל כשנכנס לבית הכנסת ואני בירו ישב שעה אחת על אותו כסא המוכן ואחר כך עמד והושיבני על הכסא האחר של מילה. ואחר שיצא שאלו אותו מה טעם, כי לא ראינו מעולם מי שעשה כך, ואמר להם קבלתי מן הזקנים הקרמונים שזה הכסא מוכן לאלהיו הוא מלאך הברית וישבתי עליו עם הילד אולי יברכו לי ומצא חכמה בברכתו.<sup>172</sup> אביו של רבינו נסים, ר' יעקב ברב נסים, שאליו הדיין רב שרידא אגרתו המפורסמת, היה אחר מגדולי החכמים בקירואן ועמד בראש ישיבה מפוארה. על פי עדות בנו הצטיין בצדקתו ובידאתו הקורמת לחכמתו.<sup>173</sup> והנאונים רב שרידא ורב האי שבחווה וכנהו כנראה בשם, אלוף קדוש.<sup>174</sup> מיחסים לו פירוש על ספר יצירה, שקמעים ממנו נחפרסמו.<sup>175</sup> ותלמידו בית מדרשו עסקו לא רק בנגלה אלא גם בדרבים שהם כבשונו של עולם, סתרי תורה ומעשה נפלאות. הם שאלו את רב האי נאון על אודות השם והמשווש בשמות קדושים. במכתבם מספרים: שאילת הלוים היו כמה זקנים וחכמים וחסידים אצלנו יודעים אותה ומתענים כמה ימים ולא אכלו לחם (בשר?) ולא שתו יין ולנים במקום טהרה ומתפללים וקוראים פסוקים ירועים ואותיות במספר, ולנים ורואים הלויות נפלאים כמו נבואה. ויש מהם מי שהיו בירינו וירענו אותם, היה לכל אחד צורה ידועה לזה זקן ולזה בחר ותראה לו ויגיד לו ויקרא לו פסוקים שיש בהם אותו ענין שישאל עליו.<sup>176</sup>

עמרת נאוני בבל היחה עליונה על כל חכמי זמנם. מכל תפוצות ישראל היו פונים אליהם בכל רבר הקשה וסרים למשמעתם בכל דבר דת ודין. איש לא העז להתחצב בפניהם או להרהר אחרי רבריהם, והעם היה שואל בהם כשואל באורים ותומים. כשם שראשי גלותא טענו שהם יודשי עצר, מלכות בית דוד,<sup>177</sup> כך ראו הנאונים את עצמם יודשי הנבואה. ר' צמח בר חיים נאון מסורה, שאמרו עליו שהיה יודע נסתרות,<sup>178</sup> הסביר טענה זו באופן היסטורי: מפני שעקר חכמים והנביאים לבבל גלו והם יסרו את התורה וקבעו ישיבה בנהר

<sup>171</sup> שירת ישראל, תרגום הלפר, עמוד קד.

<sup>172</sup> איתות חיים ח"ב, הלכות מילה, סימן ט"ו.

<sup>173</sup> ספר המפתח, הקדמת רבנו נסים, הוצ' גאלרענטאל, עמוד ח'.

<sup>174</sup> ש. א. פאנאנסקי, אנשי קירואן, עמוד 31; ענינים שונים הנגעים לחקופת הנאונים, הקדם,

שנה ב', עמוד 104.

<sup>175</sup> קונטרס המסורת, הוצ' דוקעס, טיבינגן תר"ו, עמוד 66 והלאה. Steinschneider.

<sup>176</sup> Hebräische Übersetzungen, עמוד 396. השוה גם שערי חשוכה, סימן ע"א.

<sup>177</sup> טעם זקנים, עמוד נד והלאה; פירוש לספר יצירה לר' יהודה ברצלוגי, עמוד 104.

על יורדי מרכבה בחקופת הנאונים לא נעמוד כאן.

<sup>178</sup> עיין שיר, ערך סלין, 223-237.

<sup>178</sup> בהיותו בטושב זקנים היה עושה שאלה בהקיצ ומשיבים לו ואין אדם מרגיש מלת

סתרים לרחו, עפי חידא, שם הגדולים, מע"צ, יוד.

פרת. מימי יהויכין מלך יהודה ועד היום הזה הם שלשלת החכמה והנבואה.<sup>179</sup> סמכותם של הגאונים נבעה לא רק מיריעותיהם ומכשרונותיהם אלא ממשרתם. כי חכמתם ופולפולם הוא הרבר אשר צוה ה' את משה... וכל החולק על שום דבר מכל דבריהם כחולק על ה' ועל תורתו.<sup>180</sup> כי כולם קברי אלהים חיים; ואפילו במתיבתא רקיע יסדרון הלכה כמותו, ואפילו בבית מדרשו של משה לא ידחו אותו ממקומו.<sup>181</sup> הגאונים לא רק שהיו מלמדים את העם המיד אסור והיתר, טמא וטהור, כשר ופסול ושאר כל רקוקי תורה ומצות, אלא גם מתפללים בעדם ומברכים בכל עת.<sup>182</sup> אמנם לא היו מודים בשם רוח הקודש אלא סמכו את פסקיהם על השמועה ועל הסברא.<sup>183</sup>

רגילים הגאונים לפתוח או לגמור את תשובותיהם לשואלים בלשון. כך ראינו, כך נראה לה. כך הוא הדין, כך רדשו דכותינו, היכן איתחזאית מלתא? או היכן חזינן. אמנם אחרים מהם כגון רב שר שלום גאון שר חיים ויטאל הפליגו אותו מאד בחכמת הקבלה, רב נטרונאי, שעל פי אנדרה יהיה מלומר בנסים.<sup>184</sup> רב שרירא ורב האי שעל פי אנדרה מאוחרות היו מיוערי חז"ן ועסקו בשאלת חלום.<sup>185</sup> והראב"ד משתמשים בטח ונשגב ובתבים: כך הראוני מן השמים,<sup>186</sup> כמה שהראוני ממרום, כי ראונו לנו מן שמיא או כי היכין ראונו לנו מן השמים.<sup>187</sup> בסויו זה, שמקורו כנראה במאמר החכמים: הלומר תורה לשמה... ומגלין לו מן השמים רוי תורה,<sup>188</sup> אף שאין לדאות בו עדות להשראת רוח הקודש או להשנת רברים

<sup>179</sup> אלדר הדני, הוצ' עפשטיין, 8. הטהו רברי סעדיה זכרון לראשונים, להרכבי ח"ה. קנח: וכמו שהיו הנביאים כומנס מנהיגים אותה [את ישראל]. כך יוליכוה הצדיקים בדורותיהם.  
<sup>180</sup> בחשוכה המיוחסת לרב שרירא, נדפסה מעבר לשער ספר. שערי צדק, עיין תשובות הגאונים, שערי תשובה, עם פירוש איי היס, סימן קפ"ז; רוד כהנא, לחולרות הגאונים, הקדם, ענה נ', 124-127.

<sup>181</sup> זכרון לראשונים, מחברת ר', XI. <sup>182</sup> IX, NS, JQR. <sup>183</sup> ואי כבית דין הנרול לא מיקבלא רעיתוהו נמי אלא כרין, ואי כנביאים נמי לא מיקבלא רעיתוהו אלא כמאי דאפקיד להון קודשא בריך הוא. אטו כמארי עלמא משור' להון, תשובות הגאונים, הרכבי, סימן ר"ד, 101.

<sup>184</sup> הטהו טעם וקנים עמוד 59 והלאה: כבוד ומפורסם לאנשי ספרד ומקורת בידם מאבותיהם כי מר נטרונאי גאון ז"ל בקפיצת הדרך בא אליהם מבבל וחזר וכי לא הלך בשיירא ולא נראה בדרך. רב האי הטיל אמתת הספור כספק. עיין הרכבי, זכרון לראשונים ונס לאחרונים, ח"ד, XXIII.

<sup>185</sup> עיין הלן הערה 190 ולסעלה הערה 7. וקפיצת הדרך אינם מהרברים שאי אפשר, טעם וקנים, 56.

<sup>186</sup> נבטינו זה טובא בערוגת הכוסם הוצ' אורכך ח"ב עמ' 25 כשם כהנ' ולפנינו כבהנ' ליתא, וכנראה שהיה לפני ר' אברהם כר' עזריאל הוספה של תשובת גאון כהנ' סלפניו, ש. ל. 187. הטהו המקורות שלקט א. אפטוביצר, תשובות מיוחסות לרב האי, תרביץ שנה א', ס"ד, עמוד 82 ואילך. עיין Gesammelte Schriften, L. Löw, V, 47 ואילך. על רשימתו של אפטוביצר יש להוסיף הרבה, כגון הרשב"א סימן חשא, תשו'. עיין גם התנ"ר. הטהו תשובות רש"י, הוצ' אלפביון, עמוד 262, 272, 282.

<sup>188</sup> עיין למעלה הערה 18.



[ג]

על דוח הקודש בימי הביניים 17

במראה או בחלום, סימן הוא לאמונת הגאונים שיש ואדם זוכה לעזרת שמים בדרך טבעית<sup>189</sup> או להארה בסחרי הלכס<sup>190</sup> הבאה ממרום בדרך נס<sup>191</sup>, בלי רב או

189 במובן זה השתמשו כמובן, בת קול' בחקופת האמוראים, עיין למעלה הערה 4. השוה מקח וממכר' לרב האי גאון, שער נ"ב: אם השולח אמר לעליה עשה לפי עצמך ולפי מה שיראוך מן השמים. הרי זה יש על השליח לעשות כיתור יפה מה שענינו פראות מאותן סחורות שהם באותם מקומות שהולך לשם'. כאן הכונה לעזרת שמים בדרך השגחה פרטית המגיעה לאדם והיא צפונה בחופעה טבעית. ב. מ. לוי, אוצר הגאונים, כתובות, עמוד 288, סרוקו ללכת באמרו כי כל מקום שאמרו בו הגאונים, כך הראינו מן השמים' משמעו כאילו נאמר, כך ראינו'. השוה גם רבנן סבוראי ותלמודם, אוכרה, ג-ד', עמוד קצ"ז; תולדות רב שירא גאון, עמוד 24; קובץ רב סעדיה גאון, עמוד תפ"א. באמת השתמשו לפעמים בבטוי זה לציון הארה עליינה הבאה לאדם בדרך נס או בחלום. רבינו תנאל (במאה ה'א) המפרש את דברי ר' שמעון על יוחאי, ראינו בני עליה והן עומקין: ראינו ברז'ה'ק כנון ראינו חלום', כותב על עצמו: מה שהראונו מן השמים כתבנוהו ובין תבין, מודל הנאל, VIII. על יורדי מרכבה אומר: ואינם עולים בשמים אלא צופים ורואים באובנתא דליבא כדאם הוואה ומביש מתוך אספקלריא שאינה מאירה'. פירושו לתנינה יוד, ב': מנרל תנאל, 48; יהודה אלברצלוני, פירוש ספר יצרה, 32.

בספר חסידים, דפוס בולגוניה, סימן י"ח, נמצא: טעשה בכהן אחד שהיה פורש כפיו ואומר (ישמך) (ישמך) ויהי שם חכם אחר והעבירו מלפניו התיבה לפי שאינו יודע לחתוך האותיות אשר בכרכת כתנים, והראוהו מן השמים לאותו חכם כי אם לא יחזירו יענה בדבר'. וכבי' פארס, הוצ' וויסטיניעצקי, סימן תכ"ד, הנוסח הוא: וזבא לחכם בחלום, אם לא יחזירו לרובנו יגרשוהו מן עדן'. ה' ברוך בר יצחק מנרמיא, שחי במאה ה'י"ב, שספרו את ספרו שפי רבו, ר' יצחק הזקן סבעלי התוספות והגהות מייטוניות, הלכות שבת, פ"ג, שספרו עליו שהיה עולה למרום כליה ומקבל דברים ממלאכי השדת (עיין למעלה, הערה 146), כותב בסוף חבורו, ספר התרומה: השורה כפי מה שהורו לו מן השמים. בטוי זה בסיום הספר לא למליצה בעלמא נאמר, אף אכרנבאל כפידושו למורה נבוכים ח"ב, פל', הקדמה ב', משתמש בכטוי דומה לזה בהוראה של רוח הקודש: שהתודעות אשר יבא לנביא מפורס ויקבלהו שכלו אינו משלו כי אם כפי שהורוהו מן השמים'. גם בחקופה מאוחרת השתמשו בכטוי זה, השוה מהרש"ל, ים של שלמה, הקדמה א'; ר' יוסף בר' אליעזר הספרדי, האל יוסף, הקדמה, מרגליות טובה, אמסטרדם תפ"ב; ר' משה טייטלבוים, השיב משה, יוד, סימן כ"ט; נורע ביהודה, אח"ע, סימן ל"א. [לדברי רב האי כס' המקח והמסכר שהוכחו בריש הערה זו יש להוסיף תשובת רב שרירא ורב האי (תשנ"ג) אסף ח"א סי' נ"ט, מרעי היהדות ס"ב עמ' דז, אשכול ח"ב הוצ' אלבק עמ' 106]: ראשים (נבוכים) לעכב כסו שם ראים להם מן השמים. וכן כותב גם בעל שבלי הלקט ח"ב, 202 והסגלה, חס"ט, ירושלים ח"ש): וקורם נמר דין יכולין לחזור בהן שלא להדיין לפניו עד שיקנו זה מזה לקבל עליהם כל מה שיראוהו מן השמים לדין. והלכך מאן דכעי דאם טעה יפטר, ויהא דינו דין יאמר אליהם: דצונכם לקבל עליכם דיני כפי מה שיראונו מן השמים וכו'. ש. ל.]

190 אמנה כותב עולה סוכרי רב האי גאון על סודוה, מעשה בראשית'. שהם רויס וסחרים שאי אפשר לסוסרן לכל אדם אלא מי שיש בו מדוה המסודוה ביד ינו... וכו' השמים מראין אותנו כסחרי לבו... אלא מבקשים אנו עליכם רחמים. יהי רצון שכל מי שהוא ראו מן השמים יאירו את עיניו, שערי תשובה, סימן קכ"ב, תשובה זו מובאה בפירוש מבין בראשית ה', ב'; תורת ד' תמימה, לפסאי 1863, עמוד 28, עיין אהרנ' חנינה עמ' 12; הע' ח'. לחנם חשבוהו נרץ ואחרים למוישה.

191 השוה דברי רב שרירא ורב האי: והכין אנהו יתנא מן שמיא ולא בזכותו אלא בחסדיו של מקום ובזכות אבותיו דכר עבירנא כסדרא דנן לא משהדין יתנא ריקנין, אף אתון

[לד]

השיל

רה

עזר". . . . .היו יורע כי שכניה בתלמידים, ואור שוכן בנידם, אותו האור נקרא שכניה . . . . .והחכמה עצמה היא אחת השכינות"<sup>192</sup>  
אין אתה עומר על טיב מחשבתם של אנשי קודש בישראל בלי לזכור שבעיניהם רוח הקודש מרחפת על פני שכל האדם, ושלפעמים ארעא ורקיעא נשקן אהרדי. האמינו שקול אלהים שיצא מהר חורב לא נאלם. את הרברים האלה רבד ה' אל כל קהלכם ברד מתוך האש הענן והערפל קול גדול ול א יס ה' (רברים ה, יט) תרגם אונקלס (וכן יב'ע): ול א פ ס ק.<sup>193</sup>

עבירו הכין . . . . .דסמיכנא ברמנא דלא הדריחון ריקס ומיתרחיש לכוך ניסא, חמרה נתנה סימן קפ"א; קבוצת חכמים, עמוד 108.  
192 אוצר הנאונים, סוטה י"א, א'. עיין אוצר הנאונים, ככא קמא, עמוד 85; כתובות, עמוד 103; וכן קנסות של חכמים כל אחד כמו שהראום מן השמים.  
193 רש"י מוסיף: כי קולו חזק וקיים לעולם. פירוש זה נמצא גם בבבלי, סנהדרין י"ז, ב'; סוטה י"ב, ב'.

### הוספה להערה 73 (עמוד קפ"ז)

ידידי הספרן ר' חיים ליברמן העירני על ספר המניד נביאים ראשונים עם פ"רש"י ולשון אשכנז אגודת שמואל כקראי שפו האלוף התורני מהור"ר שמואל בהרב הגדול והגאון החסיד מהור"ר משה זצ"ל רלונשט מה שלקט ואסף והעתיק מספרים ישנים נושנים והם הגיה ררבי עובדיה הנביא מגורא"תם. . . . .נרפס כאמסטרדם חנ"ט. בהקדמה מספר המחבר על מסעיו בארץ ערבי. במקום אחד מצא יותר משמונים אלף בעלי כתובים . . . . .מרכבים בלשון הקודש כמו אנתנו האשכנזים, ואמרו לי שהם משבט בנימין ויושבים בה מיום נלות בית ראשון . . . . .ויש להם דפוס שהביאו מארצם ביום נלותם (1). השה שטיינשניידר, C.B, 2464.